БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттинген

ШЫН

СОВЕТ ЭВИЛЕЛИНИҢ КОММУНИСТИГ ПАРТИЯЗЫНЫҢ ТЫВА ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕТТЕРИНИҢ, АЖЫЛЧЫ ЧОННАР ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ БОЛГАШ КЫЗЫЛ ХООРАЙ СОВЕТТЕРИНИҢ ОРГАНЫ

1958 ИЮЛЬ 12 СУББОТА № 137 (4107)

Өртээ 20 коп.

БӨГҮНГҮ СОЛУНДА:

Кончуг чугула чөвүлел хурал (1 арын).
Ставрополь крайның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының патриоттуг инициативазы (1 арын).
Эш А. Новотныйның ССРЭ-де чоруп турары (1 арын).
Мал чеминериниң белеткелдерин күштелдирер (1 арын).
Дүжүт ажаап алыышкынынга (1 арын).
В. Шутяев. — Бир хуралдың дугайында чугаа (2 арын).
Төрээн чуртувустуң делгемнеринде (2 арын).
Е. Меркушин. — Тудугжунуң өөрүшкүзү (2 арын).
С. Мачыылай. — Депутаттарның отчеттарын организастаар (2 арын).
А. Даржай.—Улус шиитпиркчилиниң отчелу (2 арын).
Биске бижип турары (3 арын).
А. Чарина. — Чамдык кижилер ынчаар будулуп чоруур (3 арын).
К. Бора-Кеже. — Колхозта орук септелгези эки чоруп турар. (3 арын).
Олар чүге ажыл чоктарыл (4 арын).
Италияның ажылчы чоннарының пегелделерин күүседир дээш (4 арын).
Морис Торезтиң чугаазы (4 арын).
Экраннарга үнер чаа кинофильмнер (4 арын).

Дүжүт ажаап алыышкынынга бүрүн белеткелдиг ужуражыр

Бо чылын тараа болгаш өске-даа культураларны бүдүрери дээш, мал ажылының быжыг чем суурун тургузары дээш чарыш совет көдээде көстүп көрбээн улуг күш-биле калбарган.

Хову ажылының болгаш трактор ажылының бригадаларында, мал ажылының фермаларында, МТС-тернин, СТС-терниң болгаш совхозтарның септелге мастерскаяларында—чер болганда ам «ыяавыла дүжаалгаларны болгаш МТС-терниң ажылдааны дээш натура төлевирин дүжүрер, көдээ ажыл-агый продуктуларының белеткелдериниң чаа өрумунун, өртектериниң болгаш негелделериниң дугайында» СЭКП Төп Комитединиң июнь Пленумунуң төөгүлүг шиитпирлерин болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын изин-биле чугаалажып турар. Көдээ ажыл-агыйның ажылышчилери партияның болгаш чазактың бо шиитпирлериниң колхоз тургузуун улам ынай хөгжүдер болгаш быжыглаар дугайында, совет улустуң чаагай чоруун экижидер дугайында ада сагыш салыышкынының чаа илергейлелин көрүп турар.

Колхозтарның болгаш колхозчуларның дугайында партияның болгаш чазактың ол сагыш салыышкынынга харыы кылдыр ховуларның ажыл-ишчилери тарааны, эвтти, саржагның, сүттүң, ногааларны болгаш өске-даа продуктуларны бүдүрерин көвүдүр талазы-биле чаа бедиткен хүлээлелерни ап турар. Сүт саалдаларын, малдың деңзи немелдезин бедидери дээш, мал чемнери белеткээриниң төлевилеттинген планнарын күүседири дээш, бүгү көдээ ажыл-агый культураларының бедик дүжүттерин алыры дээш, чаа дүжүттү ажаап алырынга үлегерлиг белеткенир дээш социалистиг чарыш хүн бүрү улам калбарып турар.

Дүжүт ажаап алыышкынынга ей-шаанда база бедик шынарлыг хуусаалары болгаш шынары шиитпирлин-биле хамаржыр. Ынчангаш дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелдиг айтырыглары ам бүгү партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнарының кичээнгейниң төвүнге турар ужурлуг.

Ажаап алыышкынче эгелеп кирер талазы-биле бисте ам чүү кылдынганы?

Бин-Хем районнуң колхозтары, «Барлык» совхоз комбайннар септелгезин бүрүн дооскан. Ол ышкаш Каа-Хем, Бин-Хем, Танды районнарның чамдык колхозтары болгаш совхозтар жаткалар база подборщиктер септелгезин чүгээр чорудуп турар. Ындыг болза-даа областың колхозтарында, МТС-теринде болгаш совхозтарында дүжүт ажаап алыышкынынга белеткел ажылдары амга чедир кончуг ооҗум чоруп турар.

Бо чылдың июль 5-те байдал-биле алырга комбайннар септээриниң планы МТС-терде 54,3 хуу, совхозтарда чүгле 46,3 хуу күүсединнген болуп турар. «Өөк», «УТКЛ-ның 25 чылы» совхозтар, Бай-Хаак, Сарыг-Сеп МТС-тер комбайннар септелгезин чөгенчиг ооҗум чорудуп турар болгаш Тес-Хем МТС, «Межегей» совхоз чаңгыс-даа комбайн септелгезин дооспаан. Бистиң областың байдалында дүжүттү аңгылап ажаарының аргазы кезилдениң хуусааларын кызырар болгаш тараның чидириглерин болдурбас дээш демиселге өзулут дээштиг арга болурун эрткен чылдың дуржулгазы көргүскен. Областың колхозтары болгаш совхозтары бо чылын кол-кол тараа культураларының хөй кезиин аңгылап ажаарының аргазы-биле ажаарын хүлээнген. Ол болза, жаткалар болгаш подборщиктер септелгезинче онза сагыш салырын негеп турар. Ындыг турбуже МТС-терниң, совхозтарның болгаш колхозтарның хөй кезии жаткалар, подборщиктер септелгезинче барык-ла эгелеп кирбээн.

Тараа продуктулар эргелелиниң тараа хүлээп алыр пунктулары чаа дүжүттүң тарааларын хүлээп алырынга багай белеткенип турар. Июль 5-ке чедир тараа складтарының тудуун, септелгезин, тараа кургадыр турум болгаш көжүп чоруур машиналарны, автомобиль болгаш бараан деңзилерин, лабораторий херекселдерин бүрүн септеп дооскан чангыс-даа пункт областа чок болган.

Көдээ ажыл-агый ажылдарында харыысалгалыг үелеринің бирээзи—дүжүт ажаап алыышкыны эгелегиже чедир санныг хонуктар арткан. Дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелдиң четшестери-биле ам бичии-даа эптежир аргажок. Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый, белеткел органнары ажаап алыышкын техниказының, тараа хүлээп алыр болгаш кадагалаар материал-техниктиг баазаларның септелгезин, чааларының тудуун дүрген доозарын хандырар хемчеглерни алыры эргежок чугула. МТС-терниң, совхозтарның болгаш колхозтарның удуртукчулары ажаап алыышкын үезинге четчир кывар, чаар материалдарны сөөрттүп чедирерин, ам бар серилиг шаннар септелгезин доозарын, чаа шаннарны немей тударын, шаннарга тараа арыглаар, кургадыр болгаш сөөрттүр бүгү ажылдарны шыдаттынар хире чергези-биле механизастаарын, оруктар, көвүрүглер септелгезин дүрген доозарын хандырар ужурлуг.

Ажаап алыышкынның чедиишкиннерин бирги эзлчегде механизатор кадрлар шиитпирлээр. Мергежилдиг комбайнерлер болгаш машинистер чедишпезинден машиналар аная туруп бээр чорук эрткен чылын ховар эвес болуп турган. Ынчангаш ажыл-агый бүрүзүнге ийи эзлчеглиг ажылга четчир механизаторлар бар болурунга амдан эгелеп сагыш салыр херек.

Ажаап алыышкын хөй санныг кижилерни, материал-техниктиг хөрөнгилерни негээр. Ооң ужурунда колхоз, совхоз бүрүзү ажаап алыышкын үезинге таарыштыр кылган планныг болуру албан.

Партия, совет болгаш көдээ ажыл-агый органнары, колхозтарның, совхозтарның болгаш МТС-терниң удуртукчулары, тускай әртемниглери дүжүттү кыска хуусаада ажаап алыр, бичии-даа чидириг болдурбас, тараа белеткелдерин хуусаа бетинде күүседир дээш ажаап алыышкынга бүрүн белеткелдиг ужуражырының бүгү хемчеглерин алыылынар!

Бистин Төрээн чуртувустаа

Ставрополь крайның көдээ ажыл-агый ажылдакчыларының патриоттуг инициативазы

Ставрополь крайның әр, херээжен колхозчуларының, совхозтар болгаш СТС-тер ажылдакчыларының база көдээ ажыл-агый тускай әртемниглериниң ниити хуралынга Совет Эвилелиниң көдээ ажыл-агыйының бүгү ажылдакчыларынга чагаа хүлээп алдынган. Дүжүт ажаап алыышкынын кыска хуусаада болгаш чидириг чогу-биле чорудары дээш, тараны аңгылап ажаарының депшилгелиг аргазын ғалбаа-биле нептередири дээш, тараа белеткээриниң бүрүне планын хуусаа бетинде күүседири болгаш дыка ажыр күүседири дээш социалистиг чарышты калбартып чорударын ставропольчулар кыйгырып турарлар.

Крайның колхозтары боттарынга эргежок чугула, бүгү техниканы МТС-терден садып апканының соонда колхозчуларның күш-ажылчы идепкейи хемчээл чокка көдүрүлген, машиналарны ажыглаары экижээн, бүгү көдээ ажыл-агый ажылдары улам дүрген болгаш улам шынарлыг чоруттунуп турар апарган деп чагаада чугаалап турар. Ставрополь крайның колхозчулары болгаш совхозтар ажылдакчылары бо чылын тараа культураларының тарылга шөлүн калбартканнар. Ставропольның шөлдеринде кукуруза быжыг черни эзлээн, эрткен чылга деннээрге ооң тарылгазы барык 2 катап калбарган болгаш ам миллион гектар болуп турар.

Крайда болза бүгү көдээ ажыл-агый культураларының агротехниктиг ажылдаашкынын экижидер талазы-биле дыка улуг ажыл кылдынган, эки дүжүт өстүрүп алдынган.

Ставропольның колхозтары болгаш совхозтары әң-не харыысалгалыг болгаш изиг үеже—дүжүт ажаап алыышкынынче кирген.

Ставрополь крайның көдээ ажыл-агыйының ажыл-ишчилери бүгү-ле тараа культураларының ажаап алыышкынын колхозтарга болгаш совхозтарга быска хуусааның иштинде аңгылап ажаарының аргазы-биле чорудар деп шиитпирлээннер. Август 10-дан орай эвесте хуусаа бетинде тараа белеткээриниң күрүне планын хууседирин, пландан ажыр 22 миллион пуд тарааны садарын, ынчаарга күрүнеге шупту 100 миллион пуд тараана дүжаарын олар хүлээнгеннер. Ооңбиле кады ставропольчулар болза бүгү культураларның үрезин фондуларын тургузар дугайында, колхозчуларга күш-хүнүнге тараана бээр болгаш ниитиниң мал ажылынга эргежок чугула санныг концентрастыг чемни аңгылаарының дугайында улуг сагыш салыышкынын кылып турарлар.

Кукурузаның болгаш өске-даа тарылга культураларының ыяк ажаалдазын чорударын, бедик дүжүттү өстүрүп алырын, кукурузаны болгаш өске-даа культураларны аңгысты үлүреткеш тарыырын калбак хемчээлдин-биле чорударын олар хүлээнгеннер.

Мал ажылының талазы-биле дүк, эт, сүт болгаш дагаа чуургалары белеткээриниң күрүне планын хуусаа бетинде күүседир деп хүлээлге алдынган. База 1957 чылда дужааганынга бодааргa 30 муң центнер хөй дүктү күрүнеге садар.

Сиген болгаш мал чеми өске-даа бөдүүн чемнерни мөөнзөр, колхозтарның болгаш совхозтарның ниитиниң мал ажылын эки шынарлыг силос-биле хандырар дугайында крайда улуг сагышты салып турар. Силосту 5 миллион тоннадан эвээш эвести азы эрткен чылга бодааргa 2,5 катап хөйнү белеткээри көрдүнген. Ол болза инек бүрүзүнге 12 тонна, төрүүр хаван бүрүзүнге 4 тонна, хой бүрүзүнге 2,5 тонна кылдыр өнаажыр.

Келир чылда бедик дүжүт алырынга суурну салып алыр, күзүн тарыыр культураларны шилиттинген, сорттуг үрезиннер-биле агротехниканың эң эки хуусаазында чорудар, чазын чажып тарыыр бүгү шөлдерге күзүн чер андарарын чогуур, өйүнде кызыы одуруглуг болгаш белдирлешкек аргалар-биле хандырар деп соруға база крайда салдынган.

Бистиң Төрээн чуртувустуң улам ынай чечектелиишкини болгаш быжыыры дээш бүгү-ле күштерин салыынче Совет Эвилелиниң көдээ ажыл-агыйының ажылдакчыларын ставропольчулар кыйгырып турарлар.

(СЭТА).

Винница область. Областың бойдус талазы-биле кончуг чараш булуңунда Крыжополь районнуң Жданов аттыг колхозунуң дыштанылга бажыңы ажыттынган. Дыштанылга бажыңы бүдүүлүл иштинде ажылдаар. Чартык ай дургузунда-ла ацаа 25—30 кижи дыштанырлар.

Чурукта: Жданов аттыг колхозтуң дыштанылга бажыңында. Мурнуку одуругда артельдиң үндезилекчилери, хоочун колхозчулар 66 харлыг Тимофей Степанович Кондратюк биле (солагай талазында) 73 харлыг Николай Кириллович Сичкар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ССРЭ-ниң Агаар флодунуң хүнүнге алдар кылдыр

Июль 20-де совет улус болгаш оон Чепсектиг Күштери ССРЭ-ниң Агаар флодунуң хүнүн демдеглээр. Ада-чурттуң ужар-чүүлүнүң алдарлыг төөгүзүнүн дугайында, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында совет дайынчыларының маадырлыг чоруктарының дугайында илеткелдерни болгаш беседаларны бо хүннерде хоорайларда, суурларда болгаш шериг кезектеринде чорудуп турар.

Фабрикаларда, заводтарда, албан черлеринде болгаш колхозтарда фотоделгелгелерни ажыткан. Москвада, Совет Армияның М. В. Фрунзе аттыг Төп бажыңының парыгында ужар-чүүлдүң төп бажыңы болгаш ПВО ужар-чүүлдүң улуг делгелгезин организастаан. Делгиирлерниң аразында ужар-чүүлдүң янзы-бүрү херекселдери, планерлерниң, вертолеттерниң, шериг болгаш хамааты самолеттарының үлегер-майыктары бар. Совет эрге-чагырганың чылдарының дургузунда хамааты, шериг болгаш спорт ужар-чүүлүнүң хөгжүлдезин хөй санныг фоточуруктар болгаш документилер көргүзүп, самолет, планер, парашют болгаш авиамодель спортунуң талазы-биле чедип алдынган кайгамчык чедишкиннериниң дугайын чугаалап турар. Хамааты дайынның болгаш Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ужудукчуларның өлүм чок маадырлыг чоруктарынга чамдык стендилерни тураскааткан.

Болур байырлалга белеткенмишаан, эвилелдешкен республикаларның, крайларның болгаш областарының ДОСААФ организациялары спорттуң массалыг маргылдааларын чорудуп турар.

Эш А. Новотныйның ССРЭ-де чоруп турары

КИЕВ. (СЭТА). ЧКП ТК-ның Бирги секретары болгаш Чехословак Республиканың Президентизи А. Новотный болгаш ону үдеп чоруур кижилер июль 10-да Киевтен Сталинградче чоруткан.

Украинаның КП-ның ТК-зының Бирги секретары Подгорный, Украин ССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Коротченко, Украин ССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Кальченко болгаш Украинаның Компартиязының болгаш чазааның удуртукчулары, Киевтиң хой-ниитизиниң төлээлекчилери чехословак аалчыларны Киев аэродромундан үдээннер.

Эштер А. Новотный болгаш Н. В. Подгорный чугаалар солушканнар.

СТАЛИНГРАД. (СЭТА). Совет чуртта аян-чорук кылып чоруур, ЧКП ТК-ның Бирги секретары болгаш Чехословак Республиканың Президентизи А. Новотный болгаш ону үдеп чоруур кижилер июль 10-да хүннүң ийиги чартыында Киевтен Сталинградта чедип келген.

СЭКП ТК-ның Президиумунуң кежигүнүнге кандидат, СЭКП Төп Комитединиң секретары П. Н. Поспелов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазының оралакчызы М. П. Тарасов болгаш оондаа өскелер А. Новотный-биле кады Сталинградта чедип келген.

Аалчыларны аэропортка өөрүшкүлүү-биле уткуп алган.

Партияның Сталинград обкомунуң бирги секретары И. К. Жегалич эш А. Новотныйга байыр чедирген. Эш А. Новотный чүве чугаалаан.

Маадыр хоорайның муң-муң чуртакчылары Чехословакиядан келген аалчыларга байыр чедирип турган.

Чехословакияның Коммунистиг партиязының ТК-зының Бирги Секретары, Чехословак Республиканың Президентизи А. Новотныйның болгаш ону үдеп чоруур кижилерниң Москвага келгени.

Чурукта: Внуково аэродромунга уткуп алыышкын. А. Новотный микрофон дамчыштыр чүве чугаалап турары.

Фото Б. Соболевтуу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Мал чеминиң белеткелдерин күштелдирер

★ ★ ★

Баштайгы хүннерде

Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелинде мал чеми белеткээр ажыл Улуг-Хем районнуң өске колхозтарындан дээре болуп турар. Колхозтуң кол сиген шөлдерлиг чери Көк-Чыраада бригадазы дөрт ат машиналары-биле 35 гектарның сигенин кестирген, а бөлүкчүлер авнозу сөөлгү хүннерде 6 улуг сараттарны тургускан.

Мөнгалбиниң удуртканы ол бригадада күш улам-на немежип,ында ажылдың темпизи дүргедип турар. Июль 8-тен эгелээш үш тракторлар ажылдап кирген, олар баштайгы үш хүннерде 45 гектарның сигенин кестирген. Колхоз баштаар чери ол шөлдерже ам база үш тракторларны немей киирер деп турар.

Колхозтуң ийиги бригадазы Алдыы-Шынааның Улуг-Алаакта ажылдап турар. Хол кадыырлардыы 20 кижи 32 гектарның сигенин кескен, олардан бөлүкчүлер база хөжудавайн, 4 сараттарны тургускан. Оларда ам үш ат машиналары база немешкен.

Сиген ажылы түлүктээн

Сүт-Хөл районда Киров аттыг колхозтуң Агбан-Тереке бригадазы июль 9-ка чедир 37 гектарның сигенин кескен. Ажылдың ол участогунда хол кадыырлардыг 37 кижи бар, а бөлүкчүлер 100 центнерни сараттаан. Сиген шөлдериниң үнүжүнге хамаарыштыр аралап кезер ажыл колхозтуң өске-даа черлериниде эгелээн.

Колхозта парторганизация секретары эш Канчыыр-ооллуң дыцнатканын өзүгаар алырга, мал чеми белеткээриниң ажылы июль 10-дан эгелээш массалыг калбарган. Ат-биле сиген кестирер 7 машиналар кирген, хол кадыырлардыг кижилерни 60 чедир көвүдеткен.

Кол кичээнгейни—сигенче

Сигенни малга чемгир, эки хоолудуг үеде ажаап алырынга Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» колхозунуң баштаар чери боттуг хемчеглерни ап турар. Бо чылын белеткээр 1855 тонна сиген, 1242 тонна силос планын күүседири дээш чүгле ол талазы-биле тургустунган бригада эвес, бүгү ажыл участектарында колхозчулар хаара түттүнган.

Мал чеми белеткээринге онаалданы тудуг бригадазында, фермаларның коллективтеринде, харын малчын бүрүзүнде берген. Ажылдың дүрген темпизи, эки шынары дээш чарыш кижи бүрүзүн улам сорук киирип турар.

Колхозтуң Кара-Талда бригадазында 30 кижи бар. Оларда сиген кестирер 4 тракторларны, бөлүдүрер 3 ат дырбааштарын болгаш чугула херектиг өске-даа чепсектерни быжыглап берген. Ол ышкаш Кара-Сут болгаш Белдир-Бажы участоктарында ат-биле сиген кестирер 2 машиналар, 2 дырбааштар бар, хол кадыырлардыг 23 кижи ажылдап турар.

Сиген шөлдеринде ниити чемненилге черлерин организастаан, чугула хереглел бараанарын дерги садыгжылары чедирип турар. Күш-ажылдың чуруму эки. Баштайгы хүннерде (малчыннарныыдан аңгыда) 50 ажыг тонна сигенни бөлүп сараттаан.

Дүжүт ажаап алыышкынынга

★ ★ ★

Кызымак ажыл ишчилер

Улуг-Хем районнуң «Эйлиг-Хем» көдээ ажыл-агый артелиниң кежигүнү кырган коммунист Сендижап дүжүт ажаап алыышкынынга белеткелге иленкейлиг киржип турар. Ол ам дүжүт ажаап алыышкынының үезинде ажылдар 52 хол дырбааштарын, 39 айыырларны, 24 ыяш хүүректе рни, 18 малдыырларны белеткеп дооскан.

Колхозчу дарганнар Анай-оол, Керзенмей олар сиген кезер машиналарны ей-шаанда эки шынарлыг септээн.

Комбайнерлер Сандан, Бавуу, Тарыыр олар колхозтуң комбайннарының септелгезин чедишкинниг чорудуп турар.

Ногаажылар звенозунда

Барыын-Хемчик районнуң «Большевик» көдээ ажыл-агый артелинде комплексилиг хову бригадазындан картофель, ногаа аймаан өстүрер комсомолчуларның тускай звенозун тургускан.

Звенонуң ажыл-ишчилери 24 гектар картофельдин болгаш 4 гектар янзы-бүрү ногааларның боя үнүштерин аштап арыглаан. Ол ышкаш 50 тонна ишкир ногаа урар эргі подвальдың септелгезин дооскан болгаш 100 тонна ишкир чаа подвальдың оңгарын каскан.

Тарааны малга тойлатпас

Сүт-Хөл районнуң «Алдан-Маадыр» колхозунуң № 1 хову бригадазының бир дески эки өзүп үнүп турар тараа ларын ооң чоок кавызында чурттап турар малчыннарның хойлары болгаш инектери саспа базып чип турар.

Тарааларны мал чүгле хүндүс чип турар эвес, харын дүне безин бөлүк-бөлүк инектер ында хонуп, хайыраан тарааны сүзүп турар. Ынчангаш колхоз баштаар чери тараа ларны малга тойлатпас хемчег алыры негеттинип турар.

Кончуг чугула чөвүлел хурал

Чөөн Сибирьниң бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниң талазы-биле конференцияны ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы ССРЭ-ниң Күрплан чери болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели-биле кады бо чылдың августа Иркутскиге эрттирер деп турар.

Чөөн Сибирьниң чамдык административ-экономиктиг районнарының бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинин айтырыгларын улам-на ханы өөренип көөрү-биле тус-тус черлерге хамаарышкан чөвүлел хуралдарны Иркутскиге, Красноярскиге, Улан-Удэге, Читага, Якутскиге болгаш Кызылга чыылдырар.

Конференцияга болгаш чөвүлел хуралдарга Чөөн Сибирьниң, оон чамдык районнарының үлетпүрүнүн, көдээ ажыл-агыйының болгаш транспортунуң хөгжүлдезиниң перспективалары-биле холбашкан элээн хөй айтырыгларны чугаалажыр деп турар.

Чөвүлел хуралдарның болгаш конференцияның ажылынга партия, совет болгаш ажыл-агый черлериниң ажылдакчылары, адырлар аайы-биле эртем-шинчилел албан черлериниң болгаш ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының төлээлекчилери киржир.

Конференцияны бо чылдың август 18-те Иркутскиге чыыр.

Тыва автономнуг областың бүдүрүкчү күштерин хөгжүдериниң талазы-биле обласка хамаарышкан чөвүлел хуралды августуң 11-де Кызылга чыыр деп турар. Бо болза кончуг чугула чөвүлел хурал. Бистиң областың үлетпүрүнүн, көдээ ажыл-агыйының болгаш транспортунуң моон сонгаргы хөгжүлдезиниң перспективаларының дугайында он ажыг илеткелдерни аная дыннап чугаалажыр деп турар. Бо чөвүлел хуралдың чамдык айтырыгларынга хамаарышкан материалдарны солуннуң моон сонгаргы чамдык номерлеринге база парлай бээр. Чөвүлел хуралга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының төлээлекчилери база киржир.

Конференцияга болгаш чөвүлел хуралга киржир дугайында дилегни үлетпүр бүдүрүлге черлериниң, колхозтарның, совхозтарның болгаш эртем албан черлериниң коллективтери тус черге хамаарышкан чөвүлел хуралдың оргкомитединче: Кызыл, ажылчы чоннар депутаттарының область Совединиң күүскомунче чорудар.

Бир хуралдың дугайында чугаа

Хову-Аксы бүдүрүлге черинин руда комитеди бодунун кудуку организацияларының ажылынга удуртулгазын сөлгү үеде эллән экижидип келгениниң дугайын ажылчыннар чугаалажып турар. Ол черния бир ажылчыны Анна Цевелева рудкомнуң бир хуралының дугайында ымнча деп чугаалаан:

«— Месткомнарның масса-кижизидилгелиг ажылын күштелдирип, күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээн таварылга бүрүзүн ажылчыннарның хуралынга чугаалажырын чедип алырын «Тывакобальтының» рудкомунга хүлээндирер» — деп, рудкомнуң отчёт-соңгулдалыг конференциязының шиитпиринде бижип каан.

Рудкомнуң мурнундагы-даа, амгы-даа ажылын билир бис. Мурнунда ол болза, месткомнар даргаларын, профактивтерни чыылдырып алгаш, — «Силер ажылдаар үжүрлүг силер, хүлээлгеңер ол» —деп, кандыг-бир ажылды дагзып-ла эгелээр турган. Ам оон удуртулгазы ындыг эвес.

Май айда үлетпүр шөлү күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр талазы-биле бирги черде апарган. Чурум үрээн дугайында айтырыгларны профбелүктер хуралынга, ниити хуралдарга-даа чугаалажыпла турган. Администрация чери сагылга-чурум үрээннерге шыңгыы кеземчени-даа оналап-ла турган. Ынчалзажок байдал экиживээн. Ынчан рудком бодунуң хуралын үлетпүр шөлүнге ажыткаш, аная ажылчыннарны олуруштурарын шиитпирлээн. Хуралды белеткээр кылдыр комиссияны томуйлаан, оон составынга үлетпүр шөлүнүң профактивчилери-биле чергелештир рудкомнуң кежигүннери база кирген.

Бир-ле катап эртен ээлчег ажылы эгелээр мурнунда үжен минута бурунгаар комиссия кежигүннериндей ийи азы үш хире кижи эрттирилге бутказынга көстүп келгилээн. Эллән хөй кижиниң ажыл шагындан өзалдаанын, ажылга ам-даа келбээн бир кижиниң номерин оон өнүү дүүкаа үштүп ап чытканын олар эскерип-каннар. А бис номер ажыттаар чорукту мурнунда билбейн турган болдувус.

Ону комиссияның кежигүннери, бистиң эштеривис көрүп каан, ажыл шагының үезинде дыка хөй агрегаттарның үр үе иштинде чүге аная тургулаарының, чамдык ажылчыннарның бир бригададан өске бригадаже, бир ажылдаар черден өске черже чүге шуужып турарының чылдагааннарын илередип эгелээннер. Байдал чараш эвес. Ажыл үезинде өнүктери-биле хөөрежир, сеткил-сагыжын солчып, чүве сонуургаксаар кижилер илерээн.

Комиссия будулгактыг илеткелдерни, рудкомга киирер шиитпирлер төлевиледерин биживейн, месткомнуң шиитпирлериниң, сагылга-чурум талазы-биле алдынган хемчегленің чүге шоолуг дуза чок болганының үжүрүн тодаргайлаарын сонуургай берген. Месткомнуң даргазы эш Ерохин-биле, комитеттиң кежигүннери-биле база будүрүлгениң мурнакчылары-биле чугаалажы бергеннер. Ол чорук «долгаашкын» хевирлиг эвес болган.

Рудкомнуң төлээлери чүгле четпестерни демдеглээн эвес, а харын оларны канчаар чайладырын сүмелеп, чүнү кылза чогуурун чугаалап бергеннер. Оларның келгенин шуптувус дораан-на билгеш, хуралга белеткениң эгелээн бис. Кымның дугайын илеретсе чогуурул деп айтырыг кижи бүрүзүнүң шырайынга илерээн турган.

Бистиң аравыста Юрий Иванов бар. Ол чүү-даа чүвеге кызымак. Бүт бөмбүүнге бирги черни эллән. Холдары шевер, бешки разрядта ажылдап турар. А чүгле оон сагылга-чуруму четпес. Ивановту болгаш оон амыдыралын комиссия сонуургап көрген. Мурнакчы бригада составынга ындыг кижиниң хөрээ бар бе дээрзиниң дугайында айтырыг профбелүкке чедир безин тургустунуп келген. Ынчан үлетпүр шөлүнүң начальниги Иван Кушнин турган, ол ам инженер. Юрий Ивановту эдер дээш ол база дыка орадашкан. Сөөлүнде ону адазы чок кижи-дир деп камгалай берген. Профвилелиниң өске активчилери-биле кады оон бажыңынга барып, аваазы-биле база чугаалашкан.

Аныяк столяр Александр Кирюхин чурум талазы-биле Ивановтан база-ла дээрелевес турган. Чурум үрээн чангыс-даа кижини комиссия эскет чок эрттирбээн. Бодунуң хөрээниң багай эвес мастери болзажок, арагага ынак слесарь Боровиковтуң саңдарынга чамдык аныяк ажылчыннарның алзышкан турганы илерээн. Бис ол четпес чорукту база-ла көрбейн, оолдарны хай дивейн эрттирип турган болган бис.

Руда комитединиң хуралы-даа эгелээн. «Тывакобальтының» руда эргелелиниң бүгү хөй-ниитизи үлетпүр шөлүнге ажылдай берген чүве-дег сагындырып турган. Чугаалар ындыг-ла таарымчалыг эвес болзажок, чугула херектиг болган. Хоочун ажылдакчыларның бирээзи Иван Михайлов Кирюхинни буруу шапкаш, Ивановтуң, Петухов алышкыларның болгаш өскелериндаа четпестерин андара тудупкан. Оолдарның шырайлары кыза бергилээн. Хуралга чүве ыыттавайн, дужунда олурган кижи-даа чок...

Бистиң беседавыс төнеринге чедип турган — рудкомга улуу-биле четирген бис. Үлетпүр шөлүнге дузалыг эки херекти ол кылган. Дараазында хүнде бригада хайнышкынныг ажылдап эгелээн. Ю. Иванов ажыл хүнүн доозуп каан, спорт шөлүнге коллективниң адын камгалаары-биле бут бөмбүүнге белеткениң турган. Рудкомнуң хуралы болганындан бээр эллән үе эрткен. Кирюхинни, Щербаковту, Ивановту чемзеллээр кижидаа чок болган, оларның шырайларын ам кызытпас боор бис — деп, Цевелева чугаазын доскан.

Дыңнап бижээн **В. ШУТЯЕВ**,
облпрофсоветтиң инструктору.

Төрээн чуртувустуң делгемнеринде

Саратов. Дергачево районнуң Камышевский МТС-зиниң комбайнери Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры М. Ф. Макеев, «Восточный» совхозтуң трактор бригадазының бригадири И. П. Меденцев болгаш «Урожайный» совхозтуң трактор бригадазының бригадири В. Я. Родионов теориячы хандыр өөренип, бүүлдес чаа, дещилгелиг үүлдерни боттарының будүрүлгезинге ажыглаарын орадаштышаан, кодээ ажыл-агый техниказының хөжүлдезин кичеңгейлиг хайгаарап турар.

Саратовтуң өскээ ажыл-агайны механизастаарының М. И. Калинин аттыг күрүне институдунга чоокта чаа олар чеде бээрге, оон ажылдакчыларын оларны чылыы-биле уткаан. Профессор, техника эртемнериниң доктору В. В. Костровский институттуң ажылының дугайын, кодээ ажыл-агый эртемниң эң чаа чедишкиннериниң дугайын аалчыларга чугаалап берген. Аалчылар институттуң эртемденнериниң ажылы-биле танышып, лабораторияларны эргип көрген.

Чурукта (солагай талазындан оң талазынче): профессор В. В. Костровский Социалистиг Күш-ажылдың Маадырлары М. Ф. Макеевке, И. П. Меденцевке болгаш В. Я. Родионовка трактор шимчедикчилерин шеннеринин стендилерин көргүзүп турары.

Фото **Е. Соколовтуу.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Узбек ССР. Голодный степь кандаачал ховузу чыл келген тудум чаартынып бар чыдар. Ында калбак делгем черлерни шингээдип ап, чаа хоорайларны болгаш суурларны өстүрүп, чурттарга болгаш культура-амыдырал тудуун хөйнү чорудып турар.

Чурукта: «Дружба» деп күр чер совхозунуң суурунуң кудумчуларының бирээзинде.

Фото **Р. Шамсутдиновтуу** СЭТА-ның фотохрониказы.

Камчатка область. Областың колхозтары тулаалалган болгаш чадаүнүштерлиг улуг хемчеңниг черлерни бойдустан чыл келген тудум чаалап ап, оларны тарып турар. Бо чылын Елизовский районунуң колхозтары ийи муң чыгам гектар өрен тарыр кылдыр шингээдип алыр.

Чурукта: «Вторая пятилетка» колхозтуң черлериндe ыыштарны болгаш чадаг үүштерни дазылдарындан тура тырттырып турары.

Фото **Ю. Муравиннин.** СЭТА-ның фотохрониказы.

Чарыштың түннелинде

Краснодоннуң сураглыг забойщиги Николай Мамайның дуржулгазын ажыглавышаан, социалистиг чарышты калбартып, күш-ажылды шын организастаанының түннелинде областың чурт үлетпүрүнүң будүрүлгелери бо чылдың июнь айда багай эвес көргүзүглерлиг болган. Тодаргайлаарга ниити продукция будүрериниң планын 116,4 хуу. бараанныг продукцияны 128,2 хуу күүсеткен.

Будүрүлге онаалдазының талазы-биле Тожунуң райүлетпүр комбинады планын 183 хуу, Кызылдың ыыш заводу—146 хуу, Кызылдың даараныла комбинады — 121 хуу күүсеткен. Областың чурт үлетпүр эргелелиниң будүрүлгелеринде Элегестин шахта эргелелиниң дагжылары база багай эвес көргүзүглерлиг болган.

Элегестин, Кызыл-Хавактың болгаш Чадаананың шахтерлары бо чылдың баштайгы чартыында пландан ажыр 6274 тонна хөмүр дашты белеткээн. Областың чурт үлетпүрүнүң будүрүлгелери июнь айда пландан ажыр 292 муң рубльдиң бараанныг продукциязын кылып үндүрген.

Н. ТЫМЧУК.

Чаа өөредилге чылынга

ТАНДЫ. Кара-Булуң школазының септелгезинге ында ада-ие боттуг дузалажып турар. Төрелдерниң база үстүү класстарның өөреникчилериниң эки ажылдааны-биле школаның өрээлдеринде дранкаларны кыска үеде хап доскан, үш класстарны малгаштаан. Школаның белеткелинге «Найырал» колхозтуң баштаар чери база боттуг дузалажып турар.

* * *

ТЕС-ХЕМ. Берт-Даг чеди чыл школазы ийи өрээлдерлиг мастерская бажыңының тудуун доскан. Ону кылырынга башкылар база өрү класстарның өөреникчилери идепкейлиг киришкен. Ол ышкаш 2 аал ишти чурттаар башкылар бажыңының тудуу база доозулган, одалгага 2900 кубометр ыышты белеткээн.

* * *

КАА-ХЕМ. Бай-Сөөт школазы чаа өөредилге чылынга чыл бүрү белеткелдиг ужуражып турар. Оттулар ыяжын март—апрель айларда-ла бүрүн белеткээш, ону шуптузуп школа чаңында эккеп чыып алган. Септелге материалдарын баш бурунгаар белеткеп алганы-биле септелгени 1957—1958 өөредилге чылы доостуру билек эгелээн. Печкаларны эде салган, шалаларны септээш дозулаан, өске-даа септелгелер ам дооступ турар. Өөренир ургларның даңзызы база тургустунган.

Депутаттарның отчеттарын организастаар

Улуг-Хем районнуң Көк-Чыраа кодээ Советиниң депутаттарынга чер-чер Советтериниге эрткен сонгулдаларда сонгуттурган депутаттар бо аразында үр үе эрткен турда-ла, сонгукчуларынга отчёттарын кылып берип турары барык көзүлбес болган.

Көдээ Советтиң сессиялары хаая чыылган сураглыг болур. Ынчалза-даа, оон үндүрген шиитпирлери «Эйлиг-Хем» болгаш Ленин аттыг колхозтарның бригадаларының, фермаларының ажыл-ишчилеринге. Советтиң девискээриниң бүгү чурттакчыларынга шоолуг билдинмейн арттар чорук чаңчыл болган.

Үстүнде четпестерниң түннелинде колхозчуларның күш-ажыл талазы-биле сагылга-чуруму чавыс, ажылга организас чок үнер чоруктар бар. Чижээ, эллән хөй колхозчуларның колхоз будүрүлгезинге ажылдавайн турганының уламындан Ленин аттыг колхоз бо чылым часкы хову ажылдарын улуг озалдаашкынныг доосканы.

Советтиң күүскому бодунуң чагыргазында культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылын база четпес удуртуп турар. Улуг улустуң ортузунда бижик өөредилгези мынчага чедир организастаттынмаан, школаларның септелгези дыка оожум. Ылаңгыя Алдыы-Шынаа школазының чайгы септелгези амыдыраа чедир эгелевээн.

Ынчангаш көдээ Совет бодунуң депутаттары-биле ажылды үндезини-биле экижидип турган, колхоз будүрүлгезинге, бодунуң девискээринде культура-чырыдышкын албан черлериниң ажылынга удуртулганы күштелдирери негеттинин турар.

С. МАЧЫЫЛАЙ.

Улус шииткекчизиниң отчеду

Чаа-Хөл районнуң улус судунуң шииткекчизи эш А. Доржукай бо чылдың баштайгы чартыында чоруткан ажылының дугайында отчёдун Булуң-Терек суурда сонгукчуларынга чоокта чаа кылып берген.

Районнуң улус суду эрткен үениң дургузунда чоннуң негелде, хомудалдарын чогуур үезинде шиитпирлеп келгенин демдеглээш,—чоннуң ортузунга хоойлу-дүрүм танылгазын эллән экижиткениниң түннелинде кем-херек үүлгедир чоруктарның саны районда эвээжеп турар апарган—деп, илеткелчи чугаалаан.

Хуралга санал берген эштер Доруймаа, Сундуй болгаш өскелер-даа хоойлу-дүрүм танылгазын калбартырының болгаш ниитиниң корум-чурумунуң хажыдыкчыларыбиле демиселди күштелдирериниң чугулазын онзалап демдеглээннер.

Колхозтарның чамдык малчыннары малды чайлагладырын сонгаарладып, тараа, сиген шөлдерин малга бастырып турар чоруктуң фактылары ол хуралга база илеерээн. Ниитиниң хөрөнгизинге когарал таваржып турда ол чорук-биле эптежип турар чамдык колхоз удуртукчуларының четпес ажылын хурал буруу шаап көрген.

Мал кадарарынга төлептиг кижилерни шилип тургузарынче «Бурунгаар» колхозтуң баштаар чери кичээнгей салбайн турганындан инек кадарчызы турган Доржай, оон кадайы Норжуң олар бир инекти бузуруп алгаш, судун боттарынга ажыглап турганының фактызы илерээн. Сүттүң өртээн буруулуг кижилерден төлеттиргеш, оларның боттарын мал ажылындан чайлатканын хуралдың киржикчилери чүүлдүгүнүп көргеннер.

Моон сонгаар ындыг четпестерни болдурбайн, ниитиниң мал ажылының камгалалын күштелдирерин, колхоз өнчүзүнге кандыг-бир хевир-биле хора чедирер ийи-чангыс кижилерни чогуур үезинде илередип, шыңгыы хемчет онаштырарын сонгукчулар шииткекчиден негеп турганнар.

А. ДАРЖАЙ.

Оруктар септелгезин тодаргай удуртур

Улус ажыл-агыйын хөгжүдер херекке автомашиналар оруу, көвүрүглер болгаш паромнар улуг рольду ойнап турар. Ынчангаш, оруктарны септээр талазы-биле шалыпчы айны СЭКП обкому болгаш өблкүүском бо чылдың июль 1-ден август 1-ге чедир чарлаан. Ындыг турбуже, шалыпчы айны организастыг, үре-түннелдиг эрттириниче Улуг-Хем райкүүском, чамдык көдээ Советтер, колхозтарның баштаар черлери кичээнгейни шоолуг угландырбайн турар.

Оруктарның септелгезин чоруттаан ужурунда районнуң колхозтар аразында оруктарның байдалы дыка багай. Чижээ, «Эйлиг-Хем» көдээ ажыл-агый артели-биле Шагаан-Арыг хоорайның аразында оруктар автомашиналарның аргыжарынга дыка моондактыг. Ол колхозтуң автомашиназы июнь айда оруккa чоруп чадаап, үш хонукта турган. Артель баштаар чериниң даргазы эш Сагаяков колхозтуң девискээринде оруктарны септээр дугайында сагыш салбайн келген.

Ол районнуң «Партияның XIX съездизи» (даргазы эш Тойлуг-оол), «Күш-ажылдың хостуу» (эш Глотов), «Чодураа» (эш Демир-оол) колхозтарның девискээринде оруктарның, көвүрүглерниң септелгезин база ёзулуг кылбайн турар. Ылаңгыя чаашкынныг бо чылын оруктарның, көвүрүглерниң үрелири удаа-дараа болуп турда, оларны септээр ажылды тодаргай удуртур ужурлуг турган. Районда орук инспектору эш Савенко бодунуң хулээлгезин багай күүседип, колхозтарга практиктиг дузаны чедирбейн келген.

Мал чеми белеткээр кампания ам эгелээн, а дүжүт ажаап алыр болгаш тараа белеткээр эң чугула ажылдарның эгелээр хүнүнге чедир эвээш үе арткан. Бо ажылдарны чедишкиниг чорударынга оруктар, көвүрүглер, паром улуг рольду ойнаар төлээде, оларның септелгезин хүн бүрүде тодаргай удуртур херек.

В. ВЛАДИМИРОВ,
Х. КЫРГЫС.

Тудугжунуң өөрүшкүзү

(Чеченчиткен чүүл)

Чайгы эртен. Хоорайга ынай-бээр улус дажыглаар улуг автобус хоорайның бир ужунче хап орган. Автобус оожуму кончуг эгеш доктаап туруп алган.

— Өлүк баазазы!—деп автобустуң кондуктору чарлаан.

Делгем хөректиг, бедик сынныг бызаңчы Павел Башкирцев далаш чокка дүшкеш, тудуг шөлүнче дүрген базыткан. Оон соондан кыска боттуг эстон Фрал Экст арай деп чедир кылаштап орган.

— Чү деп бодап чор сен Фрал? Бөгүн чаа бажың тудуп эгелээр бис бе?—деп хүлүмзүрүшаан Башкирцев айтырган. — Көрдүң бе, кайы хире хөй ыяш эккеп каан-дыр. Чүгле тудуп, тургузуп четтигер апаар-дыр.

Тудуг шөлүнде бызаңчылар бригадазы чыглып келген турганнар. Дашчылар дүүн-не бажыңның фундаментизин салып доскан, а ам бажыңның ханазын тудуп эгелеп болур. Ташкызын төңдүр тырткаш, бригадир Филимонов бодунуң чаныче бызаңчыларны кыйгырып алган. Балбак ыяш кырынга ол картазын чада салып алган.

— Шак бо черге бис дерт аал ишти чурттаар ийи бажыңны облпотребсоюзтуң ажылчыннарынга тудуп бээр бис. Шимелде ажылдарындан өскезин февральга чедир доозар бис. Ам ийи бөлүк болуп алгаш, ажылдап эгелей бөрөли.

Павел Башкирцев ажылды күчээнгейлиг дыңнап орган. Чаңчыгып калган болгаш, оон хөрөнин өөгү чежик, билектерин сывыртынып каапкан болган. Оң холунуң улуг салаазы-биле балдызының бизин хынап көргеш, ажылдап эгелей берген.

Облпотребсоюзтуң тудуг конторазынга Башкирцев беш чылдар дургузунда бызаңчылап келген болгаш бо үеним иштинде дыка хөй бажыңнарны туткан, хөй чүвени билип алган болгаш ажылынга мергежээн.

Үш ажылчыннар шагда-ла тудуг черинче чудуктарны чуй берген турганнар.

— Бээр, бээр эккелиңер—деп Башкирцев оларже алгырган. Эллән дуржулгалыг ажылчын болгаш Башкирцев бажыңның азыынга туруп алгаш ыяштар ужу кертип, оларны таарыштыр салыр турган. Хүн бедип, чылыы сүргей апарган. Чоңгулар ынай-бээр чаштагылаан, балдылар, хирээлер ырлашкан.

Дүштеки чем үезинде тудугжуларга эллән улгады берген дашчы коммунист чедип келген.

— Чурттарга бажыңнарының тудуунуң дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың шиитпирин радиодан дыңнадыңар бе? Шуптузуп дыңнаваан болзуңарза бээр дыңнаңар, номчуп берейн — дээш ол карманындан солун үштүп келгеш чада тудуп алган. Ол номчуп доосканы соонда оон-моон айтырыглар эндерли-ле берген.

Павел Башкирцев караан сыгыртып алган бирле чүвениң дугайында боданып олуруп-олуруп, шимээн оожургай бээрге чугаалаан:

— Улуг, чаагай ажыл-херек кылдынып турар-дыр, эштер. Ам-даа хөй бажыңнар тудар-дыр бис. Ам-даа хуу бажыңнар хөлезилеп чурттап турар кижилер дыка хөй. Оларны бажын-биле хандырары амыр эвес.

— Мен болум тудугжу-даа болзумза, ам-даа бажың чок, акым сугда чурттап тур мен — деп бир аныяк оол чугаалаан.

— Че, ажылдап эгелээр, оолдар — дээн бригадирниң үнү дыңналган. Хей-ат кирген тудугжулар дораан-на ажылдап эгелээннер. Хүнде ханага үш одуруг салыр планныг турган болза, тудугжулар ол хүн беш одуругну салганнар.

Бирле катап күзүн тайгадан чиңгис ап турган, чыып каан ыяштар артынга Черепанов деп аныяк оолдуң удуп чытканын Павел эскерип каан. Ол хөлегеде ийи холун сыртангаш, арнын бөргү-биле дуглап алган дүште-даа чок удаан болган.

Павел аная чоокшулап келгеш, чениниден тырткан. Чыткан оол сырбаш кынгаш, арнын дуглап алган бөргүн алгаш, ону доптап көргеш, оон ынай шимчевейн чыткан.

— Сен, маная чүгле удуур дээш келгениң ол бе? — деп, Башкирцев айтырган:

— А сенээ хамаан бе? Сен мээн даргам азы адам сен бе?—деп дингизи каржы харылааш, база катап бергү-биле арнын дуглап алган.

Башкирцев хорадааш, оолдуң хөйлениниң хөрөнден чыыра тутканы, барык алгырып чугаалаан:

— Өске кижилер хөлегезинге ажылдап, бригаданы бакка киирер деп бе? Сен ышкаш мындыг кижилерни дораан-на сывырып чорудуптар бис.

Демги оол чүвениң ужурун билип каапкаш, дүрген тура халаачы, бодунуң ажылдаар черинге барып турып алган. Бо таварылганың соонда бир ай эрткенде ажыл аразында улус дыштанып турда демги оол Башкирцевке чедип келгеш, арай эпчоксунуп чугаалаан.

— Дыка хорадава, Павел Захарович, чазыымны шагда-ла билип каапкан мен. Көрден канчаар ажылдаан-дыр мен — дээш, суглангаш холаа берген холдарын көргүскен.

Кыш келген. Эртен, ажылга келгеш, бызаңчылар кылын харны аштап ап турганнар. Павел Башкирцев соңга кастагы кылып олура чугаалаанган:

— Бисте кандыг-даа механизация чок дыка-ла хомуданчыг-дыр. Электри күзү-биле ажылдаар төгерик хирээ турган болза, соңга эжик херекселдерин чүге хол-биле кылып олурар боор.

— Ажырбас-ажырбас. Бистиң ажылывысты база дораан механизастап каар — деп өөрү ону оожургадып турганнар.

Кыш соогу дынзыы, эртениң-не мунгаш куу туман турар апарган. Тынары безин бергедей берген соокта тудугжулар ажылын үргүлчүлеп турганнар. Ынчан тудуг материалы база саадан турар апарган. Ынчангаш кол ажылды каггаш, аар-саар ажылдар кылыр ужурга таварышкан. Ажылдап алыр акша база эвээжээн. Ынчангаш ажыл төлевирин көвүдедирин негээн чамдык кижилер бар апарган.

Ынчан Павел Башкирцев чынныр черге кире бээрге бажы көгере берген кырган бызаңчы Зырянов орган. Оон аксындан арага чытталып турган.

— Пактай каапканың ол бе? — деп Башкирцев айтырган.

Демгизи харыызынга карманындан спирт үштүп келгеш, караан баскаш, чугаалаан:

— Ижер сен бе? Ижиксээр болзунза бар-ла-дыр.

— Ам дораан ижерин соксат. Ынчалбас болзунза бригадирге чугаалаар мен.

— Ам-даа болза, кажан-даа болза дораан барып чугаала. Бис силернин бригадага дөмей-ле ажылдавас бис. Төлевири эвээш-тир. Билдиң бе?

— Чоруур болза чорунар, чүгле боттарыларны могатканынар олдур—дээш, Башкирцев үне берген.

Эллән каш хонганда арагалап турган үш бызаңчылар санажын алгаш, бригададан чоруй барганнар. Ынчалза-даа өскелери ажылындан чоруваан болгаш 1958 чылдың эгезинде дөрт-дөрт аал ишти чурттаар ийи бажыңның тудуун доосканнар.

Бо чылдың февраль айда бригаданы хоорай ортузунга ийи каът чуртталга бажыңының тудуунга тургузуп каан. Ынчан бригадага ийи чаа тудугжу немежип келген. Куулар биле Сагаан-оол ийи ажылга ынаа-биле ылгалып турганнар. Павел Башкирцев ажылдың баштайгы хувүнде-ле олар-биле өөнүктежи берген болгаш оларга күзелдии-биле дузалап турган.

Бир-ле катап бригада ажылдап турда Фрол Экст мынча дээн:

—Бригада ийи кезекке үстүп алгаш, аразында чаржыр-дыр.

—Шын-дыр, шын-дыр—деп ону өөрү деткип каан.

Ийи каът бажыңның ниити тудуу май айның эгезинде доозулган... Ажыл соондагы ыржым кежээлерде Башкирцев тудуг шөлүнге кээп, чаа тудуп турар бажыңының чоогунга келгеш эллән үр боданып оргулаар турган. Чаа бажыңының чуксуг чыды, кылдынган тудуг тудугжуну өөрүп келир. Ында оон киирип турар үлүү база бар болганда өөрүнчүт болбайн канчаар.

Е. МЕРКУШИН.

Эң ыраккы дүрген ужудуушкун

Чоокта чаа кол конструктор академик А. Н. Туполевтиң чогаатканы «ТУ-114 Д» деп улус олурар самолеттуң эң ыраккы дүрген ужудуушкунун кылган.

Бүгү ужудуушкун, черге үш хондуруушкунну катай санаарга, 77 шак үргүлчүлээн. Ол үениң иштинде самолет агаарга 43 шак 30 минута болган болгаш 10.000—12.000 метр бедикке шакта 710 км дүргеп, 34.400 км ырак ушкан. Ол дээрге, чер бөмбүрээн Москва параллелин дамчыштыр дескинин эрткен орактан дыка ажып турар.

Ужудуушкун дараазында маршрут ёзугаар эрткен.

1. Москва — Диксан ортулук—Тикси Тайгоноз думчук—Хабаровск—Владивосток. Ыраа 9 муң км.

2. Владивосток—Амурда — Комсомольск—Камчаткада— Петропавловск — Ташкент. Ыраа 8 муң 753 км.

3. Ташкент — Сталинабад — Фрунзе—Алма-Ата — Омск—Диксон ортулук—Архангельск—Минск. Ыраа 8050 км.

4. Минск — Ленинград—Таллин — Рига—Вильнюс —Киев—Кишинев—Тбилиси —Ереван—Баку — Ашхабад—Ростов — Москва. Ыраа 8597 км.

Тур хондуруушкуннарны Владивостокка, Ташкентиге болгаш Минскиге кылгылаан. «ТУ-114 Д» деп самолет эвилеледешкен республикаларның шуптузунуң 15 найыслалдарының кырын таварыш эрткен. Самолеттуң материалдыг кезээ, хөлелдирикчилери болгаш дериг-херексели эки шынарлыын көргүскен. Ужудуушкуннуң бүгү дүргүзүнде самолеттуң даштыкы болгаш иштики харыызазы идегелдиг болган. Ужудуушкунну дараазында составтыг экипаж кылган: корабльдың командири В. К. Бобриков, штурман Н. С. Зацепа, кол инженер Н. Г. Жуковский, ийиги ужудукчу В. С. Кипелкин, бортрадист В. С. Попов. Ужудуушкунну А. С. Благовещенский удуртуп чораан.

Самолеттуң иштинге 24 кижилер чораан. Ужудуушкун чамдык үелерде чаъстыг-долуулуг, хайгаараары берге болгаш суг шыпкан черлериниң ыры-биле агаарның нарын байдалдарының үезинде болуп эрткен. Ужудуушкуннуң баш бурунгаар көрдүнген маршруду ылап күүсетинген. Ол-ла үеде «ТУ-114 Д» деп самолеттуң ийиги экземплярынга Москва—Байкал хөлдүң району—Москва деп хондуруушкун чок ужудуушкунну база кылган. Шакта ортумак дүргени 740 км, ужудуушкуннуң ыраа 9.600 км болган. Корабльдың командири ужудукчу Н. Н. Харитонов.

БИСКЕ БИЖИП ТУРАРЫ

★ ★ ★

Ажылчы чоннарга кино көргүзүлгезин экижидер

СҮТ-ХӨЛ. Районнуң «Бора-Тайга» көдээ ажыл-агый артелинге турум кино дыка үр үе дургузунда ажылдан келген. Киномеханик Ондар Хуна көдээ Совет болгаш колхоз баштаар чери-биле дугуржуп алгаш, колхозчуларны кино көргүзүглери-биле хандырар дээш элээн ажылдарны чоруткан. Фермаларга, бригадаларга болгаш малчыннарга кино көргүзериниң графигин тургузуп, кино үндүрер черниң септелгезин эки чоруткан. Ол ышкаш уруглар сеансыларны организастаан. Чүгле июнь айның ийиги чартыында безин бригадаларга үш катап киноларны көргүскен. Ынчангаш май, июнь айларның планы 120—150 хуу күүсеттинген.

Киномеханик О. Хуна болгаш моторист О. Соскут олар боттарының онаашкан ажылын ак-сеткилдиг күүседип, чон-биле сырый харылзашканнар. Чаа киноларның допчу утказын колхозчуларга таныштырбышаан, чарлалдарны эки шынарлыг кылып турар.

А. АКАРА.

* * *

ЧАА-ХӨЛ. Районнуң «Бурунгаар» колхозунуң тудугжулары эрткен чылын 400 ажыг олуттуг чаа клубту ажыглалга киргеннер. Клубка баштайгы үеде лекция, беседалар, концерттер болгаш кежээлер болуп турган. Ол ышкаш Шаравии өргелекчилээн библиотека чоннуң негелдезин хандырып келген.

Ындыг турбуже колхозчулар кино көрбээнинден бээр үр үе эрткен. «Кажан кино болур ирги» дээн айтырыгларны бо-ла дыннап болур. Кино аппарады турар өрээлди күзүн далаш-биле туткаш, эки чылыглаваанындан кыжын кино көргүзүглери шоолуг болбайн турган.

Киномеханик эш өпей-оол сөөлгү ийи айларда чаңгыс-даа катап кино үндүрбээн. Ол дугайында өпей-оолдан айтырарга:

— Техника үрелгенде ам канчаарыл—деп чылдагаанган каар.

С. ДЫРТЫЙ-ООЛ,
Д. ОЧУР.

* * *

ТАНДЫ. Районда Балгазын санаторийде эмнеттинип турар кижилер дыштаныр шактарын чөп ажыглаарын оралдажырлар. Янзы-бүрү оюнар-биле кады олар кино база көрүп турар. Ындыг-даа болза, санаторийде клуб бичин болгаш улус сыңмас. Ында сандайлар база чок. Ол ышкаш лекция болбайн турар.

Х. КАРА-ООЛ.

Танды райончуң «Элегес» совхозунуң рационализаторжузу Федор Семенович Тупицын дыка хөй эгелекчи саналдарны киирген. Ооң ачызы биле совхоз күрүнеңиң элээн хөй хөренгизин камнап алган.

Чоокта чаа эш Тупицын «Беларусь» деп тракторга айыыр-хүүректи таарыштырып кылган. Ол болча кыска хуусаа иштинде чүс-чүс төнна өдекти хоауларже үндүрүп төгер арганы берген. Ол ам силос ажаар «СК-2,6» деп комбайнга ажыглаар транспортерну бир метр узаткан. Ол чорук автомашинаның чыгын доллур чүдүрер арганы берген.

Чурукта: (Солагай талазындан) рационализатор Ф. С. Тупицын «СК-2,6» комбайнның транспортерунда.

Фото В. Лутковтуу.

Курсантылар практикада

Туранда тудуг школазының курсантылары Бии-Хем районнуң «Тиилелге» колхозта практикалап турар. Олар узуну 28 метр, дооразы 22 метр школаның тудуун кылып турарлар. Амгы үеде ооң даш фундаментизин салып дооскан.

Мооң-биле кады курсантылар дөрт өрээлдерлиг чуртталга бажыңының ханазын база бедиди сала берген. Чамдык үеледе материал чогундан ажылга үзүктелишкиннер база болуп турар. Ол ышкаш техниктиг удуртулга база четпес.

К. ТЫРЫК-КАРА.

Шахтерларның негелдезин хандырар

Элегес-Аксында шахта эргелелиниң Кызыл-Тей үчастогунуң шахтазы ажыттынга-ла элээн каш чылдар эрткен. Ында доктаамал чурттап, ажыдлан турар шахтёрлар саны база-ла өзүп турар.

Ындыг болза-даа ооң чонуунуң культурлуг амыдыралын экижидеринче чогуур кичээнгейниң салдынмайн турары хомуданчыг.

Ында чурттакчылар кино, концерт көрбейн, радио дамчыдылгазы дыннавайн турарлар. Олар чагыткан солун, сеткүүлдерин харылзааның Элегес-Аксы суурда, салбырындан хаая түскай чорук ылып кээп ап турар.

Шахтёрларның садыг хандырылгазы кончуг четпес, сөөлгү үеде аш-чем бараанныларының магазини шуут хагдынган. Ам суурнуң чурттакчылары хлеб садып алыр дээш Элегес-Аксынче хүннүң шуужар ужурга таварышканнар. Ол аразында ынай-бээр чоруурунга хөй шагүе чарыгдаттынар чамдыкта машинага таварышпайн баргаш, ажылчыннар ажыл шагындан-даа озалдап турар фактылар бар.

Кызыл-Тей шахтёрларының амыдырал хандырылгазында үстүнде четпестер шахта эргелелинге билдингир болза-даа ол черден боттуг хемчег албайн келгени канчап-даа таарышпас.

П. ЧЕЛБАК-ООЛ.

Ажыл төлевирин чогуур үезинде төлээр

Бистиң чуртувуста ажылдакчы бүрүзү ажыл төлевирин айның баштайгы чартыында аванс хевирибиле, ийиги чартыында бүрүн алыры күш-ажылдың хоойлузунда дүрümчүттүнген.

Ындыг турда-ла чамдык албан, организация черлери ол дүрümнү хажыдып турар. Ылангыя ДОСААФтың область комитеди (даргазы Норбу, кол бухгалтери Карпова) бодунуң чамдык райкомнарының ажылдакчыларының шалының чорудуп бээрии янзы-бүрү чылдагааннар-биле дыка саадалып турар. Чижээ, ДОСААФ Барыын-Хемчик райкомунуң даргазы А. Сарыглар эрткен чылдың октябрь, ноябрь, декабрь айларының ажыл төлевирин чүгле чаа чылдың бүдүүзүнде алган, а бо чылдың эрткен май, июнь айларның — амдыгаа чедир албаан. Бо талазы-биле айтырыгны район организациялары чогуур черлерниң мурнунга тургузарга-даа боттуг түннел үнмейн турар.

А. БИЧЕ-ООЛ.

Хуучуларның чөптүг негелдези

Улуг-Хем райпозунуң баштаар чериниң даргазы эш Лапшаков «Күш-ажылдың хоогуу» колхозка парикмахерскааны, ийи чаа магазиннерни немей ажыдар дугайында хуучуларның ийи чыл бурунгаар киргеен тодаргай саналдарын амга чедир боттандырбаан.

Хуучуларның бо чөптүг негелдерин райпо баштаар чери бүрүн хандырар ужурлуг.

К. ХУНАЖЫК,
В. БУДҮГЕ.

Допчузу-биле

* * *

Чоокта чаа Өвүр районнуң «Торгалыг» колхозка янзы-бүрү спорттуу маргылдалаар болуп эрткен. 32 эң шыырак мөгелер хүрешкен, аңаа аныяк мөге Архимед шүүлген болгаш мөге Тас үжүүрлешкен. Ооң соонда чүгүрүк чээрби аттарны чарыштырган. Колхозтуң калдар ады эрткен. Ол ышкаш хол бөмбүүнүң, чадаг чарыштың, боодалганың маргылдаалары болгулаан.

Т. САРЫГ-ООЛ.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң Аянгатының Сарыг-Бел суурда өскүс уруглар лагеринде 60 ажыг уруглар чайгы дыштанылгазын хөлүг эртирип турарлар. Өреникчилер дыш таныры-биле школа септелгезинин үүрмек ажылдарынга, хаван азыразырынга киржип, натуралистер булунунда дириг амытаннарны азырап турарлар.

Ч. САЛЧАК.

* * *

Чаа-Хөл районнуң «Тиилелге» колхозтуң Кара-Талда эге школа септелгезин бо айның 5-те бүрүн дооскан. Школаның эжиктерин, 2 печкаларны эде септеп кылгылаан, класстарны, коридорну, башкылар канцеляриязын будуп, дозулаан. Парталарны, стулдарны, бүрүн четчелеп белеткээн. 400 кубометр оттулар ыышты школа чанында дүжүрген.

А. ТАРААЧЫ.

* * *

Бай-Тайга районнуң «Мурнакчы» колхозта ортумак школаның үстүкү класстарының өреникчилери чайгы практиканы организастыг эрттирип турар. Ылаңгыя школаның 8—9 класстарының өреникчилери практика эрттирген 24 хүннериниң дургузунда 560 күш-хүннерин ажылданнар. Олар янзы-бүрү ажылдарга кукуруза, ногаа өстүрериңе болгаш кирпич бүдүрериңе идепкейлиг киржип турганнар. Өреникчилерниң беш кижи составтыг бир бөлүү 235 килограмма дүктү кыргааннар. Ынчаарга 5—6 класстарның өреникчилери школаның дуржулга участогунга ажылдап турар. Ол бүгү ажылдарны биология башкызы эш М. М. Дроздик удуртуп турар.

С. МАЙНЫ.

* * *

Барыын-Хемчик районнуң «Совет Тываның беш чылы» көдээ ажыл-агый артелинге яслини ажытканы-биле холбаштыр чаш уруглуг иелериниң колхоз бүдүүлгезинге киржилгези идепкейжээн. Яслиде 70 хире бичин уруглар бар. Оларның иелери тудугда, ногаа бригадазында, сиген кезилдезинде ажылдап турарлар.

М. ЧҮЛЬДҮМ.

Чамдык кижилер ынчаар будулуп чоруур

★ ★

РЕДАКЦИЯГА ЧАГАА

★ ★

Эргим редакция! Бо чагааны бижиир мурнунда үр үеде хилинчектенип, чайгылып келдим. Коргунчуг кижилерни судка үндүрер, бодунуң амыдыралынга аарсынчыг чүүлдү кылыр деп чүве белен эвес. Ынчалза-даа үш уруглар иези кижи болганымда оларның хөрээ дээш ону кылыр хүлээлгелиг мен. Чеждаа орадаашкаш, еске арга тыппадым....

Чээрби сес чылдың мурнунда чаңгыс курска кады өөренип турганым студент Федор Иванович Чарин-биле кады чурттай бердивис. Ол, ажылга салым-чаяанныг, магалыг кижи турган. Амыдырал ооң мурнунга калбак перспективаларны ажыткан. Ол ажылдап эгелээш, дүрген дешпип турган, ону улус үнеле болгаш хүндүлеп чораан.

Өг-бүлеге-даа ол эки-ле турган.

Чамдыкта эш-өөрү-биле ужуражканының сөөлүнде шайдалгалардан болгаш кежээлерден ол эзирик чаныы кээп турган. Ону кым-даа ожаап көрбээн. Айыылдың ынчаар дирелип турганы мээң бажымга эскерттинмээн...

Ашаам арагалап эгелээн. Арагаа сүндунганы дээш харыысалгалыг ажылдай ону дүжүрген. Ооң соонда армиядан халашкан. Чоорту ол албан-ажыл талазы-биле кудулап бадып турган. Хөй чылдар дургузунда чаңгыс-даа албан черинге ол үр ажылдаваан.

Чамдыкта Чарин бодунуң байдалын миннир турган. «Бадыткалдыг сөзүмнү берип тур мен, арагалаар чорүүм-биле холбашкан чүгле аар, аян чок бак фактыларны болдурбас эвес, харын черле араганы ишпес мен... Ак-сеткилдиг күш-ажылым-биле, хөй-нинти ажылым-биле бодумнуң чидирген ат-алдарымны катап тургузуп алырымны, бүрүн үнелиг совет кижи болурумну чөпшээреп көрүнер...» деп, хөй хүннерде прогулдаанының дугайында тайылбырларының бирээзинге ол бижээн.

Бодунуң сөзүн ол эзлевээн. Ол дугайын оортан айтырбаан-даа. Ону арагалаан дээш ажылдан аңаа-ла үндүрүпкен. Ынчаарга бистиң кижилеривистиң сеткилдери чаагай: Чаринни «бодунуң күзээни дээш ажылдан үндүрүп» база эки характеристикаларны берип тургулаан.

Ону ажылдан үндүрген кижилерни буруу шаппайн тур мен, ындыг ажылдакчыны ажылга тудуп турары берге деп чүвени билир мен. Ынчалза-даа ажылдан үндүрери — арагачыга кезедиг болуру ол чүве бе ынчаш? Кажан ажылдавайн барганда кылыр чүвем чок деп чылдаглаап, ооң арагалаары болгаш чалчык-бузуу улам-на кедерээр турган. Ооң бүгү үүлгедиглериниң, прогулдаанының, арагалаар чорүүнүң уъжун ону эвес, харын чүгле өг-бүлезин кезедип турган апаардыр.

Чогуш, кырыш бисте хүн бүрүде болгулап турар. Уруглар олуруп турда-ла Чарин мени дорамчылап, бак көглеп туруп бээр. Ооддарым чокта өрээлимге арттып шыдавас мен — коргар мен. Олар база-ла кайы-бир черже ырап үнерин бодай бээрлер. Коргуп девидээш оларның дезип үнери чаңчыл болган. Чамдыкта уруглар тереен адазындан бажыңны ээлчежип камгалап турарлар.

Чарин бистиң бүгү акшавысты арага садып ижип кааптар, бүгү ыдык, хепти, өг-бүледен оорлап болур бүгү-ле чүүлдерни,— орудежек херекселин, соңга көжегелерин, сава-саңганы-даа саткаш, арагалап турар. Ону шаптыктай бээр болзувусса дөмей-ле, холдарын салдынгаш арага садар акша чыгдынып чоруп каар. Диленип чораан ол бир катап туттурган-даа.

Эт-хөреңги садыглап турда Чаринни тудуп көрүнер-деп, шагдаа черинге дилегни хөй удаа киирген мен. Шагдаа чери болза Чарин бодунуң эт-хөреңгизиниң ээзи болгай, оларны ооң садыглаарын кым-даа хорудап шыдавас деп харыылап турар. Эзирик кижилердей уруглар пальтолары азы орун кырындан үжулган ак-чоорганнар садып ап турар кижилерни сонуургап көрүүнер деп база дилээн мен. Ол базала болдунмас болган. Судка киир деп үлус менээ сүмелеп турган. Ол дээрге калбак чарлал аңаар болгай. А уругларым, база улгатпаан, оларга адазын ыяттырарын күзевейн чораан мен.

Ам бо чылдың май айда улуг оглум инженер, комсомолчу Валерий бодунуң хулиган адазын харыысалгаже киирерин дилеп судка билдириишкин киирген.

«Адамның калчааразашкыны айда ийи-үш удаа улаштыр, чылда элээн хөй катап үргүлчүлеп турар. Кажан ол эзирик турда ооң-биле кады бир өрээл иштинге артары айыылдыг, аъамны болгаш дунмаларымны өлүрер мен деп, ол кыжаны бээр. Бир катап аар масканы туткаш менче шурап кээрге, оортан пат боорда былдап үнген мен...

Хүндүс ажылдап, өөренгеш, дүне удувайн, эзирик адавыс-биле «чаалажын» тура хонар-дыр бис. Ындыг байдалга бистиң чурттап шыдажыр аргажогувусту билип көрүнер... Бир эвес ол аарыг болза албадап эмнээр эмнелге черинче чорударын силерден диледим. Бир эвес кадык болза хемчег алыр херек, амыдыралдың чогумчалыг байдалын тургузуп алырынга бистиң өг-бүлевиске дузалап көрүңер. Чаңгыс аарыг кижиниң азы салдынып-кан арагачының уъжун дөрт совет кижилер качыгдап чоруур ужуруг ол чорук канчап-даа шын эвес болгаш хөөйлуга удур чүүл болурдур»—деп Валерий бижээн.

Бисти суд кыйгырттып аппаргаш, үш херечилерни тыварын саналдаан. Ынчалза-даа кожаларывыс хөй фактыларны билир турган-ла судче киирерин күзевейн турарлар. Чаринни канчап-даа адап болбас, ол ындыг кижилерден өскээн негеп болур—деп, олар бүзүреп турарлар.

Чарин Москваның Киев районунуң нерв-психатрилиг диспансериниң үчүдунда бүрүткедип алган. Арагачылар аарының эмнелгезинге ол элээн каш удаа чыдып эмнеткен. Ону ам аңаа чыттырбастар — эмнениринден ойталап каапкан. Ол ам шуут арага савазы болган, ооң угаан-бодалы эдереп калган. Хоран чүүлдү холуктуг спиртти, одеколонну, дишке дамдыладыр эмни—аксынга таварышкан бүгү-ле чүүлдерни ол ижип чоруур. Чоокта чаа май 23-тен июнь 2-ге чедир үе иштинде Чарин биче хулиган херек ужун кеземчени эрттирген. Ындыг хемчеге ол кезевээн, улам-на каржыккан.

Мен школада ажылдап чоруур кижи мен. Бүгү-ле ажылдаан чылдарымның дургузунда 12 хонук иштинде-даа бол дыштаныр бажыңга чаңгыс-даа катап барып көрбедим — арагачы ашаам чанынга уругларымны арттырып каап шыдавастыр мен. Кадыкшылым багай, шагденгелим суларап чоруур. Мырыңайла дыштанмайн чоруурумнуң ужурундан ажылга четтикпес апарган мен. Адазының түреткенинден уругларым база-ла ажыныычал апаргылаан.

Бүгү-ле байдал төдүзү чугаалаттынмас. Бистиң квартиравыстың чурттакчыларындан безин дыка хөй чүүл чажыт болуп турар. Биске дүрген-не дузалаарын уругларымның өөнүнээзинден улуу-биле диледим. Ооддарым өзүп келзе-даа бут кырында ам-даа быжыг турып шыдаваннар база ындыг багай ада оларны бак орукче чыгаптып болур. Бир эвес ол амдажылгадан ону чарып тускайлавас болза ол боду чүгле арагалап дүүрээр. Кижини эмнениринче болгаш ажылдаарынче албадаары эргежок чугула.

Бо аар байдалдан бис канчаар адырлып үнер бис? Бо бүгү байдалывыс чүү болуп төнерил? Биске кым дузалап болур ирги?

А. ЧАРИНА,
СЭБП кежигүнү, башкы.
(«Советская Россия» солундан).

Колхозта орук септелгези эки чоруп турар

Чөөн-Хемчик районнуң «Коммунизмче орук» колхозта эш Дамбаның удуртканы орук септээр бригаданың кежигүннери оруктар, көвүрүглер септелгезин чедиишкиннинг чорудуп турар. Колхозтуң девискээринде 80 ажыг километр узун дурттуг оруктарны, улуг, биче 14 көвүрүглерни бо чылдың баштайгы чартыында септээн.

Орук септелгези ышкаш чугула ажылга колхозчулар эштер Дываа, Данчаа, Окия олар мурнакчы киржип, боттарының нормаларын хүн бүрүде ажыр күүседип турар. Оруктар септелгезиниң талазы-биле июль 1-ден август 1-ге чедир шалыпчы айны чарлаанын ол бригаданың кежигүннери изин-биле уткуп алгаш, септелге ажылдарын улам дүргедеткен, бүгү оруктарны дүжүт ажаап алыр кампания эгелегиже чедир доозар дээш шудургу ажылдап турарлар.

К. БОРА-КӨЖЕ.

Көргеним болгаш бодааным

(Орук демдеглелдери)

2. ЧЕЛЗЗШ ЧАНЫНДА ОРУККА

Хүн херели булуттарны эрттип шыдавайн турар бүргегзимээр хүн. «Бөгүн ужуп чоруптар ышкаштыр» дишкен чорумалдар аэропортка чыглып келгеннер.

Кандыг-даа чүвенин бүдерин, чогужарын маназы— каяа-даа, кымга-даа халалыг херек. Үе-шактыг эртпези мырыңай ажок болгай. Ынчангаш чорумалдар аразында таныжып, чугаалажып эгелээр. Кады чоругу дег, базар чери орукташ, өөрүн дилеп эгелээр.

—Силер кай баарынар ол? Шөлээлеп хаптарынар ол бе?

— Чок. Бодум шөлээде кижи мен. Тожудан пенсия, пособие айтырыының талазы-биле билдириишкин, хомудал көвүдээн. Бодум беш хонук дыштанмышаан, ону зайлап, башкарып каар дээш беш хонук командировка ап алдым.

— Балыктаар херексел ап алдынар бе?

— Чугаажок.

— Ажыл-даа бүтсүн, дыш-даа хаазын деп шиитпирлээн-дир силер аа?

— Ынчаар бодаан чүве.

Ол кижи — хоорайның социал хандырылга виллдизиниң даргазы Колодей болду. Ынчап турар аразында бир-ле кижи: «Ийже баар кижи кымыл, билеттен садып алзын дидир» депкен. Бир кезек улус ыыаар-ла халыышты.

— Үш-Белдирже кажан ужарыл? — деп, диспетчерден айтырдым.

— Удавас чоруур. Ийи дугаар рейс-биле чоруур силер. Мананар.

Манап ор мен. Эзлчегли рейстен эзп келген Алексей Буянович Ензак-биле ужуражы бердим.

— Каяа четкеш келдиңер?—деп мендилешпишаан, ужудукчудан айтырдым. — Мени сөөрттүр эвес силер ыйнаан?

— Чок. Мен ыыаар барбас боор мен—деп мээң кайнаар чоруурумну билип апкан Алексей Буянович чугаалай-дыр. — Барыынга чордум. Суг улгаткаш көвүрүглер үрей шаап апарган—биске ажыл немежип кээп-тир.

Ол аразында Тожуже үш янзы рейс-биле беш самолет ужуп чорупту. Хөй кезии пассажирлер сөөрткен, «Улуг» самолет—бараан-сараан, далган-тараа чүдүрген.

Тываның орук харылзаазынга агаар транспортунуң үлүг-хуулу чылдың өзүп турар. Агаар-биле ынай-бээр аргыжарының кол эки чүүлү — дүрген болгаш хала чок чедип алыры. Сөөлгү чылдарда самолет хөлезининиң чиигей бергенин бодап алыр болза, автотранспорт болгаш демир орук харылзаазындан ырак орукка чоруур самолет хөлезини черле шоолуг карышкак чок болуп турар.

Ензак Сүт-Хөлче ужар даалганы алгаш чорушту. Карыштыр хоочун ужудукчу Чимитке ужуражы бердим. Ол Тарыс аржаанынче эмнениир дээн улус сөөрттүп чораан болду. Чимит, Ензак, Хопуя,—баштайгы тыва ужудукчулар. Тываның агаар оруунда оларның ужуп көрбээн чери барык чок. Олар ужелээ ийи миллион ажыг километрни агаарга ужудуп эрттиргеннер.

Кандыг-бир черже аттаныр деп барганда кижиниң сагыжы черле дестүнер эвес. Демги-ле айтырыымны база катап салдым.

Чимит катыра-дыр.

— Командир дужаар болза чү боор. Ам Сыстыг-Хем базар боор мен ийин...

— Дыка-ла үр ужудуп келдиңер аа?

— Агаарга үнге-ле элээн үр апар чыдыр мен—дээш Чимит кылаң хавактыг кара бөргүн ужулгаш, чүге-ле ийик, бажын суйбады. Ооң бажының дүгү кастыындан эгелээш, черле элээн көгере берген болду. Ужудукчулап эгелээримде бо баштың дүгү кап-кара чүве-ле болгай.

Чугаалажып турувуста аныяк ужудукчу Чимий-оол чанывыс-биле эрттип бар чыдыр. — Севи базарын ол бе?—дээш, Чимит аныяк ужудукчуга сүмелей-дир. — Сээн ол ужар машинаң арай ырак черге хоржок хире чорду ийин. Улуг-хүнде дежурныйлап тургаш, Барыынга четтим.

— Техниктер харын силерни ынча дээн чүве деп чагып турду.

— Сөөрттүлге кылдизиниң даргазы Козырев вокзал эжиинден үнүп келди. Манаан улус, ол-бо таладан чыглы берди.

«Самолет кажан болурул?» кижи бүрүзүнүң-не айтырыы ол.

— Агаар эки болза чоруур силер — дээш, мени кый дей берди— өөрүңер аттаныр. Диспетчерге биледиңер дужаап берицер.

...Самолет аэродромнуң чиге соңгу чүгүнче маннап чоруй, солагай талаже эгген хүртүзүнүң десжинери дүргедеп, моторунуң даажы киткеп чоруй чоорту-ла черден адырылгаш, агаарже кончуг таптыг, биллиртпейн көдүрүп үне берди. Соңгадан баккылап көрүп олур мен. Ужар-хеме чоорту бедивишаан, биеэде Эрээн-Хавырга дээр, амгы Ленин даан таварып хоорайның чөөн талазында кварталдарның кыры-биле дээскингеш, бодунуң оруунга кирип алгаш, артында-ла шөлээн апарган чүве дег, ужуп чорупту.

— Эх, ужуп үнүүшкүн дугайында шүлүктен бижипсе аар!—деп чанымда олурган эжим Г. Михайлов чугаалаарга, ам харын соңгадан хая көрүп, самолеттуң пассажирлерин, чүдүрген чыгын топтап көре бердим. Чүк—курортчуларның чиир чеми: компот кылыр катчимис аймаа, шай, печенье, чигир болду. Үш-Белдирниң садыныңа кирер бараан аймаа—уруглардың кедер чылыг джембер, иштики хеп база бар.

Ур болбаанда-ла Сүт-Бажы суурнуң кырында ужуп келдивис. Каа-Хемниң уну шынавыла улустуң ырында ышкаш удаазындан чиңге апарган, авторучка будуу-биле ак саазынга шыя тыртыпкан шугумгулашыр ол-бо чүктен чыгап келген дагларның дал ортузунда чире хап бадып чыдыр.

Ужудукчуларже эзгип көрдүм. Самолеттуң моторже талазында овалай салып каан шоодайлар, кызыл-кызыл шуугай хааржактар ынчыдында ужудукчу Куулар Канчыыр-оолдуң экти кестүп олур.

«Бо мээң кады өөренип чораан эжим-не болгай. Шынап-ла, Михайловтуң чугаазы чөп эвеспе. Шүлүктен бижип көрзе чүл?» деп бодап бажымга кире хонуп келди. Демиргүжүүм уштуп алгаш, элээн олурумда-ла дөрт одуруг шүлүк чаагаар-ла эптежип келди. Чеҗээш чаны-биле ужудуп оргаш, чоокта чаа-ла школачы чаш оол чораан, арат оглунуң дээрже үнер чалгыныг, улустуң тоолунда ышкаш апарганын илередиксээним одуруглар бо:

Кешкүн, малчын арат оглу
Көккүр дээрже ужуп үнген,
Булут, чаъстан шаар бедик
Булгандырып чоруп олур.
Таскыл-Чайлык харлыг сирти
Талыгырда көстүп эртти.
Кожагардан довук хире
Козагалар кайгап турду

Бистер академик Обручев аттыг сынның Каа-Хемче таваңгайлаан кадырларын көрүп, Куулар Канчыыр-оолдуң холунуң ээйы-биле дыннангыр аажок чоруп олурар ужар-хеменің торлуш чогун магадап, алыс баар дээн черивисче оруувусту уламчылап ор бис. Удатпайын хемниң уну көзүлбестеп, бедик сыннар кыры-биле чоруп берген бис.

Ужар-хеме бир чүктээн соонда, дыка бедий берген. Булуттар ырак адаавыста хоюг ак болу берген, бөлүк-бөлүк салдап чоруур апарган. Ол — Орангы-Уула сынның мурнуу талазы-биле, Үжей хемни кешкеш, демги-ле бижип орган шүлүүмде Таскыл-Сайлыктың 2589 метр бедик шыпшынга дужаажып келгенивис ол.

Төрээн черимниң каас-чараш бойдузу сагыжымны доолдуруп, шак бо шораан дагларда шыгжап каан дег алдын, мөңгүн, демир дээш черле кандыг байлак чогул деп чоргаар бодалдарны хайныктырып чорду. Шынап-ла, бир эвес байлак чок болза мурнумда олурар геолог-шинчилел экспедициязында радистен ажылдап турар Юра, ооң өөрү Наташа, Алеша суглар чүге ыыаар бар чыдар деп!

Бар байлак! Бо черниң иштинде ам-даа шинчилеттинмээн, ажыглалга кирбээн ажыктыг казымалдар эгээртинмес. Оларны долузу-биле шинчилеп, бүрүн ажыглалга киирерде, ёзулуг-ла маадырлыг кижилериниң хүн келген тудум, даң аткан сана улам кызымаккай, шудургу күш-ажылы негеттинер. Ол чүткүлдүг эрес ажыл-ишчилериниң аразынга, доора кижи барык эскербес-даа, бо бистиң ужудукчуларывыс база киржир. Олар бо удаада безин дыштанып бар чоруур бистерни, ажылдап аттаңган геологтарны аппар чыдары бо тур.

Агаарга ужар самолет туржук, аваа-ла чүк машиналы безин көргеш, чоокта чаа-ла аажок сонуургап, кайгап, мырыңай боргуп-даа турганын «изи чылан ышкаш шокар чүве дидир» дижип чораанын амгы школачылар чогаалчы С. Сарыг-ооллуң «Оттуг-Терге» деп рассказындан номчаап элдепсиннер боорлар. Совет Тываның ооллар, кыстары техниканы өөренип алгаш, ону ажыл-агыйга ажыглап турары —тыва улустуң Октябрьның социалистиг Улуг революциязының ачызында чедип алган типилелгелериниң бирээзи.

Ужудукчулар Ч. Чимит, К. Канчыыр-оол, инженер Б. Доржу, эртем кандидаттары төөгүчү Юрий Аранчын, ветеринар Илья Кызыл-оол, чогаалчылар Степан Сарыг-оол, Олег Саган-оол, Монгуш Кенин-Лопсан, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Владимир Оскал-оол, Каракыс Мунзук, комбайнер Сарыглар Сула, ажылчыннар Хүрекпен, Оюн Калзан, колхозчулар М. Бичин-уруг, Бараан Мырлаа болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчы кижилериниң чонга билдингир апарганы база-ла аңаа хамааржыр...

Удатпайн дожу ам-даа эривээн сын кырында хөл кестүп келген соонда ол-бо талада даглар бедип эгеледи. Чамдык черлерде 2900 метр чедип турар бедик шораанныг бар. Чогум тудуш меңгилер чок-даа болза, дыка хөй шуут сүвүр эвес, арай бедип олура, чоорту мугурара берген дагларның кыры-биле, бала ында-мында эзпектелип бадып келген Каа-Хемниң унунга катап кирбейн, өске хемниң шапкын саарын өрү өскеп чоруй берген бис. Ол—ёзулуг-ла даг хеми, Каа-Хемниң унунда ышкаш, кезек-кезек делгемзимээр ажыктар чок, уну база оон кызаа. Аърга-ыяш хемче доңгайып көрүп турар дагларны ногаан торгу-биле шуглай берген, кадырларда дыттар арай боорда туттунган, адаанда хаалар-биле үзүк соксаал чокка маргыжып чыдар хемче сезиктиг харан турар. Ол хемниң ады Кызыл-Хем болду. Сураа үнген Үш-Белдирге чоокшулап келгенивистиң демдээ ол.

Ю. КЮНЗЕГЕШ.
(Уланчылыг).

АЙТЫРЫГЛАРГА ХАРЫЫЛАП ТУР БИС

Олар чүге ажыл чоктарыл

«АКШ-та ажыл чок чорук дугайын болган чок-ла номчуй бээр мен. Ынчангаш капиталдың чурттарында ажыл чок чорук чүге болуп турарыл база ол чорук ында кеззээде-ле туруп турар бе? — деп айтырыг менээ тыптып келген. В. Клепиков, Иркутск».

Чоокта чаа америк «Нью-Йорк пост» солуннуң корреспондентизи ажыл чок Джозеф Лукас-биле беседа кылган. Лукас мындыг чүве чугаалаан. Гарфилд хоорайжыгаштa «Форстлей» компаниязының дүк фабриказынга будукчу болуп ол он чыл ажылдаан. Ындыг болза-даа өске чүс-чүс ажылчыннар-биле кады: силер ам моон сонгаар биске херек чок силер деп Лукаска чугаалаар үе база келген.

Лукас калайлыг болгаш үш уруглуг. Оларны чемгерер, хепкерер херек. А ажыл чок чорук талазы-биле дузаламчы «ең эргежок чугула чүүлдерге деңгүп-ле четчип турар». Ам удавас ол дузаламчыны аная база бербестей бээр. Джозеф хуннун-не ажыл дилеп чоруп турар. Ол болунуң чурттап турар районун чүү-даа артырбайн ажыл дилеп чоруп келген, ынчаллажок ол чүнү-даа чедип албаан. «Бисти кая-даа, кым-даа албас-тыр. Ам чүнү кылырын мырыңай билбес апардывыс. Ажылдаар күзелдиг бис, ындыг болза-даа бисти кымдаа хүлээп алырын күзевес тур»— деп Лукастың кадайы корреспондентке мунгарап дыннаткан.

Ажыл чок чорук! Бо болза капиталистиг делегейде миллион-миллион кижилернің трагедиязы болуп турар. Буржуаз ниитилел оларга ажыл берип, оларның күжүн, билиин, бүдүрүлге талазы-биле чаңчыл, мергежилин ажыглап шыдавас. Ажыл чок чорук — капитализмнің доктаамал эдериңизи. Ол болза капиталистиг бүдүрүлге аргазы-биле кады тыптып келген болгаш оон бээр хөлеге-биле бир дөмей олардан бичин-даа адырылбайн кады чоруп турар.

Ам капитализмнің ниити кризизинің байдалында массалыг ажыл чок чорук хоочураан, доктаамал характерлиг болуп турар. Капиталистиг экономика элээн дүрген сайзырап, көдүрүүшкүннүң үезинде турда безин мун-мун пролетарийлер заводтарның база фабрикаларның эжиктеринде сыңмарлажып турар болза-даа олар мурнукузу хевээр ажыл чок болуп турар. Чижээ, АКШ-та дайын сөөлүндеги үеде экономика талазы-биле элээн бедик конъюнктура турда безин ажыл чоктарның саны ортумаа-биле ийиүш миллион кижилерниң деңнелинде хевээр артып турар.

Ажыл чок болу бээр деп чорук кончуг коргунчуг. Кижи болза бодун кымга-даа херек чок, артык, элгедеп түрээн кылдыр бодатына бээр. Оларның мурнунга: канчаа чурттаарыл?—деп айтырыг тургустунар. Дыка хөй айлар, а чамдыкта харын чылдар иштинде ажыл дилеп хилинчектеп чоруп-чоруп, мырыңай аргажок апаргаш болунуң амы-тынынга чедип каар чорук ховар эвес.

Ажыл чок чоруктан чүгле болунуң күш-ажылын ажыглаар чер тыпшаан кижи качыгдаг чоруур эвес. Ажыл чок чорук бүү ажылчын аңгыны соп турар. Капиталистер массалыг ажыл чок чоруктуг ажыл төлевирин кудуладырынга, күш-ажылдың интенсивтиг чоруун күштелдиреринге ажыглап турар. Кошкап сулараан ажылчыннарны үндүр октап, элээн аныяк болгаш күштүг ажылчыннар-биле солуп турар. Ажыл чок чорук ажылчы чоннарның материалдыг байдалын бакшырадып база даартагы хүнге идегел чок чорукту төрүттүндүрүп турар.

«Мен сөөлгү сес айлар иштинде үргүлчү ажылдыг турган мен,—деп бир америк ажылчын чугаалап турар. — Ындыг болза-даа ол үеним иштинде мээң эзем меңээ чоокшулап келген санында мээң чүреэм сиртилевейн турган минуталар турбаан. Ол келген санында-ла мени ажылдан үндүрер дугайын чугаалар дээш келген ышкаш сагындырып турганын бурганга бүүреп тур мен. Ынчангаш мен аңаагызындан он минута эрте чаныш кээр апарган мен кудумчулап чаныш олурумда кадайым мени соңга караандан көрүп каан: «Чүү болду, Том, меңээ дүрген харыыла: чүү болду? — деп хаалгаже алгы-кышкызы-биле халып кээр турган».

Массалыг ажыл чок чорук болза ниитилелдің кол бүдүрүкчү күжү— ажылчын күжүн үрээринге чедирер. Ол болза амты үеним капитализминің улуска улур утка-шынарлыын болгаш реаксылыг характерин бүүрелдин-биле илередип турар. Оон ужурунда буржуаз экономистер ажыл чок чоруктуң хемчээлдерин болгаш оон хоралыг уржуктарын эвээжедирин, капитализм үезинде ажыл чок чоруктуң чайлаш чок болу бээринің дугайында марксисчи-ленинчи өөредигин «буруу шаварын» бар-ла шаа-биле оралдажып турарлар.

Капиталистиг үлетпүр дайын соонда бурунгаар чогуур базымны кылганы билдингир. Маңаа кол капитал болур чепсеглээшкиннерни эңдере бүдүрерин калбартканы-биле чергелештир түр үеде дыш алган капиталистиг экономика роль ойнаан. Ажыл чоктарның саны кызырылган. Оон-биле холбаштыр монополияларның парлалгазы «кеззэ мөңгедеги чечектелишкин» эгелээн дээр дугайында, ажыл чок чорук «үзүткаттынган» дээр дугайында шуугаалынны кедүрүп үндүргеннер. Буржуазияның идеологтары капитализм үндезини-биле өскерилген, ол «улусчу капитализм» апарган болгаш «кижи бүргүү бүрүү-биле ажылдыг турар» айтырыгны ам шиитпирлеп шыдаар арганыг болган дээр янзылыг легенданы тургускан.

Ындыг болза-даа, Ленинниң илереткени-биле алырга «үлетпүр көдүрүүшкүнүнүң болгаш чечектелишкинниң элээн каш чылдардағы саңдары-биле Маркстың өөрединиң үндезиннерин эде кылыр дугайын бодап турар» марксизмниң удурланыкчыларын амыдырал база катап шоолун каапкай. Капиталистиг чурттарда элээн бедик экономиктиг конъюнктура—тур болуушкун болгаш капиталистиг экономика көдүрүүшкүн соонда чаа кризистиг силгиишкиннерниң өлүмүнче чайлаш чок шымнып жире бээр деп марксистернің үргүлчү айтып турганын херек кырында байдал бүрүү-биле бадыткаан.

Улам-на ханылап база ажыр бүдүреринің капиталистиг делегей кризизи кылдыр хууларынга кыжанып турар шыңгыы экономиктиг кризис АКШ-та бар дээрзинге ам удурланыр аргажок. Американың Каттышкан Штаттарында үлетпүр бүдүрүлгезинин бадыышкыны он ажыг айлар иштинде болуп үргүлүлеп турар. Чүгле бо чылдың бирги кварталында ол эткен чылдың ол-ла кварталы-биле деңнээрге 11 хуу эвээжээн. Чуртта бүдүрүлге күчүлериниң 25 ажыг хуузу ажылдавайн турар. Америк парлалга дүвүрээзиниг дыңнадыглар-биле долган: домна печкалары өжүп, заводтар доктаап, бүгү-ле чаа-чаа ажылчыннар кызыртынган ажыл неделинче шилчип, а ниитизи-биле миллион-миллион ажылчыннар ажылдаар аргажок болуп турар.

Ажыл чок чорук үзүктел чокка өзүп турар. Америк профэвиледелериниң медээлерин ёзугаар алырга АКШ-та бүрүү-биле ажыл чоктарның саны майның төнчүзүнге чедир 6 миллион кижи ажып турган. Буянныг бай организацияларның эжиктеринде бир тавак халас мун дээш узун ээлчеглер база катап тыптып келгилээн. Ажыл чок чорук талазы-биле дузаламчы ажылчын кижиниң ортумак ажыл төлевириниң үжен-дөртен хуузунан ашпайн турар болгаш ону шупту эвес—ажыл чоктарның чартыктан эвээш хирези ап турар. Оон-биле чергелештир ол дузаламчыны чүгле шыңгыы доктааттынган хуусаанын дургузунда — 18-тен 26 неделге чедир, штадыңдан хамаарыштыр төлеп берип турар. Бир эвес ол үеним иштинде ажыл чок кижи ажыл тып ап шыдавайн барза ол амыдырап чурттаарының сөөлгү үндезиннерин оскунар.

Мындыг чорук чүгле АКШ-та эвес. Японияның бүгү-ле күш-ажылчы чоннуң 27 хуу хирези бүрүү-биле азы чартык кезии ажыл чок. Канадага эткен чылдың төнчүзүнге чедир ажыл чоктарның армиязы ийи катап көвүдээн, ам, оон хүрээлеңинде 600 мун хире кижи санатынып турар.

Капитализм үезинде ажыл чок чорук чүге чайлаш чогул? Оон чылдагааны чүдел?

Бир эвес чамдык буржуаз эртеменнерниң чугаазын дыңнаар болза бүгү-ле талазы-биле ажылчы чоннар боттары буруулуг болуп турар: олар кончуг дүрген өзүп көвүдеп турар. Ол ындыг бе ынчаш? Бистің социалистиг ниитилеливистің үлегер-чижээ ындыг бодалды бүрүү-биле буруу шаап турар. Совет эвилелинде чон кандыг-даа капиталистиг чурттаазынга бодаарга дүрген өзүп турар. Ынчаарга ол чорук кандыг-бир кижиге ажыл чок чорук-биле кыжанып турар бе ынчаш? ССРЭ-де хамааты бүрүүнүге ажылдаар эрге магадыаттынган. Социализмнің типлелгези ажыл чок чоруктуг кеззэ мөңгеде үзүткаан. Социализм үезинде «артык», үлүг хуузун оскунган кижилер чок болгаш турып-даа болбас.

Ажыл чок чорук буржуаз ниитилеллің экономиктиг харылзаалары-биле чайлаш чок төрүттүнүп турар. Ленинниң сөөг-биле алырга ол болза капиталистиг механизмниң эргежок чугула кол үүлү болуп турар.

Капитализмниң хөгжүлдези чоннуң өзүп турар пролетаржыттыныышкыны-биле үдетинин турар. Ажылчын аңгының хүрээлени хоорайның болгаш кедээнің хоозуран турар кезектериниң күсели-биле үзүктел чок неметинин турар. Ынчаджок, өске талазында капиталдың хайыра чок дарлалынга таварышкан массаларның ядыы чоруу, садып алыкчы аргазының куду чоруу капиталистиг бүдүрүлгениң калбарар аргазын кызыгаарлаан турар. Оон-биле кады бүдүрүлге өзөри ажык-кончаалар сүргеш, күш-ажылдың интенсивтиг чоруун улам күштелдирип, дери үндүрүкчүү системаны ажылчыннарга тургузун, чаа-чаа машиналарны ажылдадын киирип база артык ажылчын күжүн үндүр октап турар. Ынчангаш буржуаз ниитилелде капиталдың мөңгеэшкини ажылчы чоннуң чамдык кезиин «артык кижилер» болдуруп, бүдүрүлгеден үндүр идип база бир чамдыызы ядыы түренги болгаш аш-чут чоруктуң хинчээнче киир октап турар.

Ажыл чок чорук ажылчыннарга — коргунчуг уржук, а капиталистерге — ажылчы чоннарны дарлаарын улам күштелдиреринге, оларның амыдыралчы деннелин кудуладырынга чыдак болур. Чижээ, «Тайм» деп америк журнал мынча деп бижип турар: «...Ажыл тып алырының талазы-биле өзүп турар берге чорук кижи бүрүзү эки ажылдаарын албаалар. Бир тээ ажыл тып алыры берге болганда бедиткен ажыл төлевири база бойбас... Бүдүрүлге өзөриниң чигелделер чедип алырының кордалы база эвээш болур». Массалыг ажыл чок чорук капиталистиг монополияларга аажок тааржып турар. Массаларның түрегдел качыгдалы оларга херек чок! «Амта чедир турып келген ажыл чоктарның хуузу ей-тавында эвес куду болуп келген. Бир эвес силер ажыл чоктарның чогуур хуузу чок болзунарза күш-ажыл рыногунга ей-тавында байдалдар чок болур силер»—деп «Крогер компания» деп америк фирма президентизи Джозеф Холл чоокта чаа медеглээн.

Капитализм күш-ажылдың курлавыр армиязы чокта туруп шыдавас. Буржуаз ниитилелдің байдалдарының үезинде ажыл чок чорук чайлаш чок болур. Ону капитализмни солуурунче бар чоруур чүгле социалистиг тургузуг узуткап шыдаар. Чүгле ол тургузуг бодунуң даартагы хүнү дээш коргуушкундан ажылчы чоннарны хостап турар болгаш бүгү ниитилелдің чаагай чоруунга хостуг күш-ажылдың аас-кежиин оларга берип турар.

(«Советская Россия» солундан).

Морис Торезтиң чугаазы

ПАРИЖ. (СЭТА). Парижке, Лондонга, Гаврга, Монлюсонга, Гренобльга болгаш Францияның оон-даа өске хоорайларынга массалыг митингилер болгаш улустуң байырлары болгулаан, аңаа Францияның Коммунистиг партиязының удуртукчулары чүве чугаалап турганнар. «Юманите» солуннуң бижип турары-биле алырга, ол митингилерге болгаш байырлаашкыннарга он-он мун кижилер киришкеннер.

Париж хоорайның чоок кавызында Малаковка болган митингиге Францияның Коммунистиг партиязының ТК-зының чингине секретары Морис Торез чүве чугаалаан, чурттуң иштинде политиктиг байдалдың дугайын тайылбырлаан. Ол бодунуң чугаазынга национал хуралдың чамдык депутаттарының бодалдарын шүүмчүлээн, ол депутаттар бир ай бурунгаар «хосталга талазы-биле когарал кылыр чорук» болза, алжир дайыны, а ол ышкаш улустуң негелделерин хандырары дээн ышкаш ындыг ең-не шыңгыы национал айтырыгны шиитпирлээри-биле дуглаттынган турун болур деп турганнар. Шак ындыг үзелбодалдар каш-ла недельдер иштинде тоо-быдаргай берген деп Торез чугаалаан. А Алжирниң дугайында чаа чазактың бодалы билдингир-ле болгай. Де Голльдуң Алжирге чоруп турганының карачаңгыс тодаргай түүнели болза, ында туруп турар чартык миллион солдаттарга немештир ынзар ам-даа 100 мун солдаттарны чорудары, курлавыр шериглерниң офицерлерин шеригге келдирери, шериг сорулгаларына чарыгдаары-биле он-он миллиард франкыларны немештир дезевилээри ол болган. Өске сөс-биле чугаалаарга, ол дээрге, дайынны уламчылаары болгаш күштелдирери ол болур.

Оон ындай Торезтиң уламчылап чугаалааны болза, де Голль тускайлаң даштыкы политиканы чорудар мен дээрзин билиндирип турган. Ынчалза-даа ындыг аазаашкыннарның болгаш херек кырында күүселдениң аразында ең-не узак орук туруп турар. Даштыкы керектерниң министри чоокта чаа-ла «Барының талакы политика ам-даа уламчылаттынар болгаш министрлер чөвүлелиниң даргазы бистің девискээривиске атомнуг ракеталарны салып үндүрер америк херекселдерни тургузары-биле чөпшээрежип турар» деп тускай чарлаан.

Бир талазында, капиталистерниң улам ынай байырын боллуруп, өске талазында — ажыл төлевирин бедидериниң бүгү-ле перспективаларын ажылчы чоннарга бербейн турар ындыг социал-экономиктиг политиканы чазактың чорудуп турарын Торез бодунуң чугаазынга шүүмчүлээн.

Тодаргай тускай үзел-бодалдары чок парлалга органнарын хавырары соксавайн турарының дугайын болгаш ажылчыннарның, демократтыг организацияларның бажыңнарынче фашистиг кижилерниң хөй удаа халдап турганының дугайын сагындырышаан, «ядаралдың, дайынның болгаш редакцияның эрги политиказы уламчылаттынып база ханылаттынып турары» Франциядан көстүп турар деп Торез чугаалаан.

Торез бодунуң чугаазынга конституцияны чаарттырының дугайында айтырыг талазы-биле октябрьниң 5-те болур референдумнуң болгаш ажылчы чоннарның, демократтарның ол референдумга холбаштыр сорулгаларының дугайында дыка делгеренгей-биле чугаалаан. Морис Торез ол референдумну диктатураның ёзу-чурумунга «конституциялыг баазаны» киирериниң оралдажыышкыны-дыр деп тайылбырлаан. Торез болза, чугаа дээрге, «бонапартчы хевирниң плебисцидиниң дугайында» болуп турардыр деп айытхан. Шак оон дуза-зы-биле эрге-чагырганы тудуп олурар кижи бодунуң-на бүрүн эргелерин бадыткааш, мөңгежидер деп турар. Оон ужурундан шупту-ла ажылчы чоннар болгаш бүү демократтар референдумга диктатура турбас!», авантюра «бүүпес!», «дайынны болдурбас!» деп медеглээр ужурлуг. Ораторнуң онзалап демдеглээни болза, ажылчын аңгының чаңгыс эптиг болуру, бүү-ле демократтыг күштерни шуптузун катыштырары дээрге, бо улуг демиселге эргежок чугула үүлү ол болуп турар. Коммунистер болза, биеэги хевээр хосталга дээш демисежип турарларның бирги одуругларында туржуп турарлар.

КУДР-да дээди өөредилге

ПХЕНЬЯН. (СЭТА). КУДР-ның дээди өөредилге черлери чыл бүрүде хөй санныг тускай эртемнигларны белеткеп үндүрүп турар. Чырыдыышкын болгаш культура министерствозунуң СЭТА-ның корреспондентизинге дыңнатканы болза, бо чылын улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга республиканың дээди өөредилге черлери бешмуң хире доозукчуларны чорудар.

Чаа 1958—1959 өөредилге чылдарында дээди өөредилге черлеринге хүлээп алышкын эткен чылга бодаарга 20 хуу көвүдээр. Институттарга колдуунда бүдүрүлге талазы-биле дуржулгалыг, ортумак эртемниг кижилерни хүлээп алыр. Чаа өөредилге чылында Саривонга педагогика институту, Пхеньянга — күш-культура, Вонсанга—башкы институту ажыттынар. Өөредилге чылының эгезинге чедир дээди школаларның студентилеринге 450 мун экземпляр өөредилге номнарын парлаар.

Бо чылын ажы-дунма чурттарда техникумнарга, институттарга, аспирантураларга өөредилге доостургa 890 ажыг аныяк тускай эртемниглер төрээн чуртунга келирлер, оон иштинде Совет Эвилелиниң дээди өөредилге черлерин болгаш аспирантураларын 190 кижи доозуп келирлер.

(СЭТА).

Шанхай—квалификастаттынган кадрларны белеткеп турар

ПЕКИН. 8. «Синьвань Жибао» солуннуң дыңнадып турарын ёзугаар алырга, Шанхайның дээди өөредилге черлери чаа өөредилге чылынга белеткеннишаан, бо чылдың сентябрь 1-де эткен чылдаазындан 80 хуу хөй студентилерни хүлээп алыр. Ол чорук улус өөредилгезинин ажылын шапкынчыдарынга улуу-биле дузалаар деп солун айтып турар. Шанхайның 18 дээди өөредилге черлери келир үеним он-он мун инженерлери, эмчилери болгаш тускай эртемниглерге өөренип турар.

Бо чылдың сентябрьда элээн каш чаа институттар ажыттынар, оларның иштинде металлургияның, демир оруктуң болгаш медицинаның институттары база бар. Амгы ажылдап турар институттар калбарар, оларга 40 факультеттер немежир. Ук факультеттер улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларынга, ылангыя Кыдатта чаа тургустунган адырларга бедик квалификастаттынган кадрларны белеткээр.

(СЭТА).

Эксперттер хуралынзан

ЖЕНЕВА, 8. Ядролуг частыышкыннарны илередип тыварының талазы-биле эксперттерниң хуралы ындыг частыышкыннарны акустиктиг методтарның дузазы-биле илередириниң айтырыгларын чугаалажып көөрүн дүүн үргүлчүлээн.

Ядролуг частыышкыннарны илередири-биле агаар чалгыгларын демдеглээр методтуң ажыглаттынарын көрген төлевиделди хуралга чугаалажып көөрүн совет делегация тургускан. Барыын чурттарның делегациялары акустиктиг методту ажыглап болурунуң айтырыгларын шиитпирлээринге негеттинер кол фактыларны хуралга чугаалажып көөрүн тургускан.

(СЭТА).

Чагытай хөлде балыкчылар.
Фотоэтюд В. Лутковтуу.

Экраннарга үнер чаа кинофильмнер

Областың кинолар тарадыр конторазы июль айда Ада-чурттуң болгаш даштыкы кинематографияларның чаэрби хире чаа киноларын тарадып үндүрер. Кинотеатрларга, культура бажыңнарынга болгаш көдээ клубтарга орус чогаалчы Ф. Достоевскийниң «Настасья Филипповна» деп адаар романын ёзугаар тургускан «Идиот» дээр кино үнүп эгелээр. Ында акша дээш чазый-хоптак кижилерге удур демисежип турар Настасья Филипповна деп адаар угаанныг хереженниң овур-хевирин көргүзүп турар.

Киевтиң киностудиязы «Шын» дээр өңнүг кинону ажылдап кылырын дооскан. Украин тараачын оол Тарас Голотаның хамааты дайынның дүшкүүрлүг чылдары болгаш революстуг болушкуннар үезинде эгелээн Советтерниң бирги Бүгү-украина съездизинге чедир кандыг оруктарны эрттип келгенин ол кинода чугаалап турар.

Алма-Атаның киностудиязы «Бистің эргим эмчивис» деп кинону бүдүрген. «Даг роозы» дээр санаторийнин эмчизи доктор Лавровтуң алдан хар харлааның таварыштыр кандыг катырынчыг чүүлдер болганын ында чугаалап турар. Партияның кыйгырыын ёзугаар алдыгы беш чылдың тудугларынга келген комсомолчуларга «Чалый назынның оруу» дээр кинону тураскааткан. Ол дээрге Одессаның киностудиязының ажылдакчыларының ленинчи комсомолдуң 40 чылынга төлептиг белээ болур. Аныяк оолдар, кыстарның ёзулуг найыралының, ынакшылының канчаар тыптып, быжыгын келгенин ында көргүскен.

...Иван Петрович Пастухов бодунуң эзлчеглиг шөлээзий чиик машинага аян-чорук кылып эрттирер бодаан. Орук ара чораан, ол чолаачы-даа, документилер-даа чок калыр. Көдээ садыта, столоважа келгеш, оларның ажылдакчыларының шын эвес ажылын эскерип каар. «Кабинет сонгазындан амыдырал эки көзүлбес» деп чүвени ол билген. Бо дугайын «Албадаткаш чолаачы болган» деп кино чугаалап турар. Бичин көргүкчүлерге М. Горький аттыг студия «Өнүкчүгей» деп кинону бүдүрген.

Бакунуң киностудиязының үндүргени кинону «Изиг каан хүннерлиг черге» деп адаан. Аныяк эмчи Айдын Зейналов «Күзел» колхозка аар азраан кижини эмнээр дээш тур када келгеш, колхозчулар болгаш оларның амыдыралы-биле танышкаш, аңаа шуут ажылдап артып каар деп шиитпирлээн. Удавас «Сабудардан соңнап келген» деп грузин кинону көрүп болур. Грузияның аныяктарының чурттуң эрги чаңчылдарынга улур чаа амыдыралды канчаар тургузуп турарын ында көргүскен. Кинода кол кижи—малгаштан савалар кылыр кижиниң оглу Гогита. Чаа черге кежер дээрге ынаваан адазын каапкаш, ол заводка ажылдай бээр болгаш аңаа ынак уруу Тембролду тып алыр. Гогитаның адазы хамык улус каапкан суурга ур турун шыдаваан болгаш чаа черде төрелдеринче көжүп чедип келген.

Удавас «Иван Грозный» деп кинонуң ийи дүгаар сериязы келир. Орус хаан Иван Грозныйның чурттуң иштики дайынныларына улур канчаар демисежип турганын ында чугаалап турар. Оон-биле кады кинонуң бир дүгаар серийзин үндүрерин организастаар. «Беш дугаарлыг баскетбол ойнаар кыс» деп кино Кидаттан келир. Ол кинода Тень Чжен-хуа биле Линь Сяо-цзенин ынакшылының болгаш оларны каржы улустарның канчаар чарып каанын база дыка хөй чыл эткенде оларның катап ужуражып келгенин чугаалап турар.

Делегейниң ийиги дайынының чылдарында фашистерниң каржы дерзин чоруун «Тиилеттирбээннер» дээр чехословак кинода көргүскен Мюнхенге болган саттынышкы чоруктун соонда чехословак ажылчыннарның болгаш тараачыннарның коммунистиг партияның удуртулгазы-биле канчаар демисешкенинге, оларның мазыдырыг чоруктарынга кино тураскааттынган. Геохорд Гауптманның чогаалын ёзугаар Германияның Федеративтиг Республиказының үндүргени «Хүн ажар мурнунда» деп кинода амгы буржуаз аңгының буурап үндүр турарының дугайында чугаалап турар. 1956 чылда Берлинге болган кино фестивалынга ол кино бирги шаннаалды алган. «Холдарың бер, ынаан» деп австрий кинода бүгү делегейге алдарлыг композитор Моцарттың ажыл-амыдыралын көргүскен. Моцарт «Фигарының кудазы», «Реквием» болгаш оон-даа өске улуг чогаалдарны бижээн.

Даштыкы кинематографияларның үндүргени «Боттанмаан күзелдер» (француз), «Ийи нелериниң оглу» (венгр), «Ажык хараан өгленишкин» (болгар), «Бузулган дээрбе» (румын) болгаш өске-даа киноларны июль айда областың экраннарынга үнер.

Редактор К. С. ШОЯГУ.

Саваңның дузалыг шынары

Чунар саваңны янзы-бүрү өңнерлиг кылдыр бүдүрер, оон чыды чаагай. Саваңны инек, хой, хаван чаңгарындан, үнүш үстеринден, (хевеңнин, көкстын) болгаш каустиктиг, кальцийлиг содалар, щелочьлериннен (химиктиг каттыжыышкыннар) белеткээр.

Саваңның составында чаагай чыттыг будулга бүдүмелдер болгаш канифоль (хады чугу) бар болур. Чунар саваң эки хоюур болгаш соок сугга-даа көвүктелир. Кештің үттерин хирден ол дыка арылдырар, үттерден үстүг маткаларны чайладыр. Саваң болза сугга эстип көвүк апаргаш, кештің кырындан доозунну, хирни, тоглаан клеткаларны арыдып кааптар.

Щелочь бар болганының ужурундан кештің өлүгленген кадының клеткаларын саваң чымчадыр.

Бистин үлетпүрүвүс щелочьни хөйну холаан тускай саваңны бүдүрүп үндүрүп турар. Ол саваң кешти, баш дүгүн хирден кончуг эки арылдар, ынчалза-даа ооң-биле үргүлчү чунарга кештің үзүн деңдин эвээжедир болгаш курдаып кааптар чүүл база бар. Щелочьлиг саваң-биле арын, баш, холдар чуурга кешти хуулдуруп, картталдырып болур. Оон ужурундан эзт-ботту, холдарны, башты чуурунга (баш дүгү чыңгактыг болза) щелочь эвээш саваңнарны: «Чунар бажың саваңын», «Өт-бүле саваңын» хереглезе эки.

Арны үстүг, маткалыг кижилерге «Экспресс» «Юбилей Москвы», «Медок», «Кызыл Москва», «Кызыл роза» деп саваңнарны хереглээрин сүмелеп турар.

Кежи чуга, үлүргей улуг кижилер болгаш уруглар үстүг саваңнар-биле: «Уруглар саваңы», «Спермацеттиг саваң», «Вазелинниг саваң» дээр тускай саваңнар-биле чунза чогуур. «Уруглар саваңында» кеш чымчадыр ланолинни, борлуг кислотаны холаан болур.

Чамдык саваңнарга эм чүүлдерин холуп турар Оларны кештің байдалынга дүүштүр хереглээр. Чижээ, арын маткалаанда—«Дегтярное», «Серное» дээр, кеш үстелгенде — «Борное», «Тимоловое», «Борболовое» дээр база кеш үлүрөөнде — «Уруглар саваңы» дээр тускай саваңнар-биле чунза эки.

«Дегтярное», «Туалетное» дээр ол чунар саваңнарда спирт холук бар. Олар аажок көвүктелир болгаш кешти хирден эки арылдар, ынчалза-даа кеш үзүн кончуг ховартадыр.

Чамдык кижилер бажының дүгүн чуурунга «Вольна» деп саваң порошогун хереглеп турар. Ол порошокта хоюткан чунар саваңны болгаш арыглаан соданы холаан болур. Саваң порошогу сугга дораан эстир, хирни эки арылдар, ону хереглээрге база эптиг. Ындыг болза-даа ону үргүлчү хереглээр болза кешти курдаып, үлүредип болур.

Сал чүлүүрүнге тускай саваңнарны хереглээр: саваң порошогу, саваң палочказы, саваң креми. Олар баш дүгүн, салды эки шыгыдар.

Саваң порошогу дээрге крахмал болгаш далган кылдыр чуурун каан чунар саваң болур. Ол холумак чүүлү сугга эзилдирерге аажок хөй, хоюг көвүк апаар. Сал чүлүүрүнге хереглээр палочка деп хоюг саваң база-ла эки көвүктелир.

Саваң креми тюбик деп шөйбек савалыг болур (диш чуур паста савазы ышкаш). Оон составында кеш чымчадырынга дузалыг борлуг кислота, глицерин деп чүүлдер бар. Саваң кремин арын чунарынга хереглеп болур.

Тыва областың Санитар-чыгыдыышкын бажыңы.

Италияның ажылчы чоннарының негелделерин күүседир дээш

РИМ. (СЭТА). Компартияның инициативазын ёзугаар Римге депутаттар палатазының болгаш сенаттың коммунистиг бөлүктериниң төлөөлекчилери биле Италияның 70 үлетпүр бүдүрүлгелериниң коммунистиг организацияларының төлөөлериниң аразында ужуражышкын болган.

Ужуражыышкынның сорулгазы болза, майның 25-те соңгуттурган парламентиниң ажылчын парламент болу бээрин чедип алыр, азы өскээр чугаалаарга, ук парламент итали үлетпүрүң ажылчыннарының ең чугула айтырыгларын шиитпирлээрин шынап эгелээр болгаш шиитпирлеп шыдаар парламент болу бээрин чедип алыр деп соңгуда кампаниязының үезинде коммунистиг партияның идип үндүрген лозунгузун боттандырар дээш демиселдің сорулгазын болгаш методун тодаргайлаары болур.

Парламент кежигүннери коммунистерниң иштинден ук ужуражыышкынга Пальмиро Тольятти, Луиджи Лонго болгаш партияның өске-даа удуртукчу ажылдакчылары киришкен.

Ужуражыышкынның киржикчилери Италияның ажылчы чоннарының негелделерин күүседир дээш демиселге кандыг-кандыг чугула хемчеглерни ап чорутса эки дээрзин чугаалашканнар.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл, Щетинкин кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 3—62, редакторнуң оралакчызының, иштики информация киллизинин 3—88, харыысалгалыг секретарьның, культура болгаш амыдырал киллизинин 4—98, партийжи амыдырал, пропаганда, үлетпүр болгаш транспорт, көдээ ажыл-агый киллистериниң 3—68, чагаа киллизинин база бухгалтериянын 3—65.

ТС—00776 Культура эргелелиниң типографиязы.